Cinquanta-quatre relats d'immigració

© Jaume Botey Vallès

© **Centre d'Estudis de l'Hospitalet i Diputació de Barcelona**

Primera edició maig 1986

Disseny coberta: Ricard Molas

I.S.B.N. 84-505-9868-8
D.L. 4470/86

Fotocomposició i impressió:
El Tinter, S. Coop. C. L.
c/ La Plana 8, Barcelona

Cinquanta-quatre relats d'immigració

Jaume Botey Vallès

Diputació de Barcelona

CENTRE D'ESTUDIS DE L'HOSPITALET

Prefaci

Aquest llibre és un recull d'autobiografies d'immigrats. Els protagonistes pertanyen al grup actiu que, des de l'any 1972 al 1978, fou capdavanter de les reivindicacions urbanístiques i culturals del barri de Can Serra de L'Hospitalet de Llobregat a partir de l'Associació de Veïns d'aquell barri. És un estudi d'antropologia cultural.

Oferir als immigrats la possibilitat de fer sentir o fer escoltar la seva veu era un dels objectius principals de l'estudi. El fet migratori s'ha estudiat sobretot des del vessant sociològic i estadístic, o a través de les seves repercussions econòmiques, polítiques o lingüístiques. Manquen les aproximacions a la vida real de l'immigrat. A mida que ens endinsem en el tracte amb les persones, ens adonem de la impossibilitat de reduir la vida a la rigidesa de les dades.

En el moment en què aquest treball s'inicià, tardor de 1977, crèiem també necessària una reflexió d'aquest estil pel que ja aleshores intuíem com a perill: la disgregació de les entitats unitàries que donaren suport a la lluita obrera contra el franquisme. Sobretot pel que fa referència al moviment popular.

El que aleshores ens temíem ha succeït. A més, però, de l'esmorteïment d'aquelles entitats, han passat moltes altres coses: la transició, la democràcia municipal, la recuperació de la cooficialitat del català, etc. que en part han acomplert el que aleshores apareixia només com a expectativa. Però també han estat els anys de la crisi econòmica i de l'atur, que afecta fonamentalment les zones d'immigració i amenaça la seguretat de futur que fins fa ben poc Catalunya podia oferir als vinguts de fora a través del lloc de treball. Alguns han tornat a marxar al poble, altra vegada cap a la incertesa i el buit.

Personalment, crec que malgrat tot el que s'ha dit sobre la immigració, el drama pel que ha hagut de passar la meitat de l'actual població de Catalunya és encara desconegut per l'altra meitat. Per això jo crec que els elements de reflexió que aportava ara fa set anys aquest recull continuen essent vàlids.

En tot cas, caldria tornar a observar la realitat a partir d'un nou procés d'entrevistes. Però això ho deixem per a d'altres persones. Els textos d'aquí són els mateixos d'abans i ofereixen elements didàctics o pedagògics que poden desvetllar a d'altres grups la possibilitat de continuar les converses.

Possiblement poques vegades com aquesta es pot dir que un treball ha estat elaborat per un grup. En primer lloc perquè el que aquí es presenta és el resum d'un moviment popular d'una base relativament àmplia, i la seva lectura només té sentit si es considera que és aquesta base la que parla. Base que prové de mons i cultures diferents i que s'ha anat configurant com a tal a través del

conjunt de lluites i anècdotes que aquí ens expliquen. I en segon lloc perquè malgrat que aquí només parlen 54 persones, van ser més d'un centenar els que, d'una manera o altra, hi varen participar directament a través d'assemblees, reunions, entrevistes, correcció dels originals fotocopiats, noves assemblees, etc.

Molts d'altres també varen participar en l'elaboració del text: algunes entrevistes foren fetes per Victorino Berzosa i per Mercè Romans, sigui a través de la seva presència al barri o a través de l'Escola d'Adults. Rafael Otano treballà en el muntatge i composició del text de les entrevistes a fi de donar-li coherència i fluidesa literària, que després ha estat revisat per Joan Casas. Mª Pilar Massana anà fent el seguiment de les correccions introduïdes pels protagonistes, i redactà una part de la present introducció. Finalment hem d'expressar el nostre agraïment al doctor Ramon Valdés, Catedràtic d'Antropologia de la Universitat Autònoma.

J.B.V.

L'Hospitalet de Llobregat, abril 1986.
Amb ocasió d'haver-se celebrat el 10è aniversari
de l'Associació de Veïns de Can Serra
i de la Casa de Reconciliació.

Introducció

Objectius i mètode

Si aquest recull té alguna originalitat, és la de l'absoluta fidelitat a les expressions dels entrevistats. Durant un any els veïns ens varen veure registrant i transcrivint converses i assemblees. La nostra feina fou la de la transcripció i ordenació dels continguts. No s'ha modificat en absolut el text. Hem volgut que fossin els mateixos entrevistats els qui parlin. Bé o malament, ens agradi o no, això és el que senten i viuen els nostres protagonistes.

Les monografies de grup més conegudes entre nosaltres són les d'Oscar Lewis. L'objecte d'estudi de Lewis, en la major part dels seus escrits, és la família[1]. Salvant les distàncies, el nostre objectiu hauria estat substituir la família com a unitat d'estudi, pel barri. Es tractava de veure com, d'una aglomeració de persones provinents de diferents indrets i amb condicions de passat diferents, va anar sorgint una nova realitat cultural.

Estàvem convençuts que el treball a Can Serra havia anat més enllà que el simple resultat en les reivindicacions de barri; que hi havia hagut el descobriment d'una nova cultura manifestada a través de successius canvis d'actituds, de capacitat de tenir noves relacions, etc. No interessava tant fer la història o la descripció de les reivindicacions en els seus aspectes tècnics o cronològics, sinó la vida del grup en tant que creixia en l'esperit d'iniciativa, l'amplitud de mires i en la superació de les dificultats. La lluita reivindicativa no va ser més que un dels elements, tot i que important, del creixement del grup. Les festes, la cultura explícita com a element integrador, etc., foren el ciment humà que va fer possible la millora de les condicions de vida. La solidaritat del grup va ser una de les causes de l'èxit de les reivindicacions.

Un altre objectiu, més tècnic, menys formulat en el propi barri, era el d'iniciar un mètode d'investigació en el qual el subjecte i l'objecte d'estudi fossim els mateixos veïns del barri, classe obrera immigrada. En una sèrie d'assem-

---

[1] «Al estudiar una cultura, a través de los análisis intensivos de familias específicas, aprendemos lo que una institución significa para los individuos. Nos ayuda a llegar más allá de la forma y estructura de las realidades de la vida humana o, para emplear los términos de Malinowsky, ponemos sangre y vida en el esqueleto. Los estudios de familias salvan la brecha entre los extremos conceptuales de la cultura por un polo y el individuo por el otro; nosotros contemplamos ambos, la cultura y la personalidad, conforme se interrelacionan en la vida real.» Antropología de la pobreza, pág. 19. F.C.E. Mèxic 1961.

blees els veïns havien d'anar fent present el passat, analitzant, a partir de fets concrets, les causes que motiven l'especulació als barris i el pes que havien tingut cada un dels elements que havien col·laborat en el procés. A la segona part d'aquest llibre hi ha, en bona part, el fruit d'aquestes reunions. Immediatament, ens adonàrem de la dificultat de centrar el tema de la conversa, ja que, juntament amb l'experiència de barri, s'hi barrejaven molts d'altres elements relacionats amb la vida passada dels interessats. Anà quedant palès que la mateixa explotació de les condicions de vida actuals, és la que motivà l'emigració. Per poder entendre el present no es podia fer abstracció del passat dels protagonistes. El seu passat era encara molt viu, pròxim i condicionant de les actituds del present.

Possiblement això ja sigui prou simptomàtic d'un determinat procés: l'home troba la seva identitat personal en funció de la comunitat immediata en què viu. Si aquesta comunitat té una determinada estructura, organització, ideologia i lligams, el nou vingut donarà estructura i coherència ideològica a les experiències passades que fins aleshores havia viscut gairebé sense anàlisi. Tots tenim necessitat de pertànyer a un grup, la unitat interior del qual ens defensi col·lectivament i individual del dubte i de la desintegració. Es tracta de la funció educadora o integradora d'una col·lectivitat.

Començàrem, doncs, a interessar-nos de manera sistemàtica, pel passat dels membres d'aquest grup, des de la seva vida al poble, fins que compraren el pis a Can Serra i pel procés seguit d'anar prenent consciència de si mateixos, fins a integrar-se a la nova realitat ciutadana, obrera i catalana. El resultat, ha estat aquest recull de testimonis. Més que les anècdotes, interessava la forma de reviure-les i els sentiments que expressen de ràbia o de tendresa, el sentiment d'haver estat traïts. Sentiments que, segurament, en el moment en què els fets es produïen, no es vivien amb la intensitat d'ara, entre altres raons perquè la formulació de les causes era encara confusa i s'estava abocat a la necessitat de sobreviure. Ha estat necessària l'experiència de l'emigració, dura, l'enfrontament amb uns nous modes de producció, amb una nova cultura, amb unes noves formes d'expressar-se i de viure, el descobriment de la solidaritat possible amb els companys a l'empresa o al barri, l'experiència de les lluites per mantenir el lloc de treball, etc., per poder viure, amb un sentit nou també, la seva primera etapa de la vida. És tant com dir el procés seguit de subproletariat a proletariat.

* * *

Conscients que es tractava d'una primera aproximació, varem recollir la realitat tal com ens venia a través d'una sola conversa, com si fos la continuació d'una de tantes converses que havíem mantingut durant anys de treball comú. Només es tractava de fer l'esforç de centrar-la en el tema emigratori i de la vida al barri, però no forçant-la si l'entrevistat, reiteradament, la duia per altres camins. Els entrevistadors hem estat amics d'aquestes famílies des de feia anys i persones directament implicades en el procés del barri i assumim, per tant, les limitacions i els avantatges que això imposava al text.

Ha estat per aquest intent de copsar la vida sense crear situacions artificials ni amb investigadors vinguts de fora, que les entrevistes s'han desenvolupat

en situacions ben heterogènies. Algunes concertades prèviament i que es desenvoluparen en un to de serietat i d'aparent formalitat. Altres, durant el dinar o el sopar amb algunes famílies. Lògicament, aquestes han estat particularment difícils de transcriure. Varen gravar-se també algunes de les assemblees de l'Associació de Veïns que consideràvem d'importància. A totes les converses mantingudes amb els més grans, hi té un important pes específic la guerra civil. Aquest apartat ha estat gairebé l'únic bona part del qual hem suprimit del present recull, deixant només alguns aspectes més significatius, atès que no era l'objecte propi d'aquest treball.

Un cop fetes les entrevistes, es va treballar sobre les transcripcions, a fi d'ordenar cronològicament els continguts i d'eliminar les expressions col·loquials. En molts casos aquesta ordenació fou força laboriosa. Per una banda, els entrevistadors no l'havíem forçada gens durant l'entrevista. D'una altra, la carència de les nocions d'espai i de temps o, almenys, la dificultat per a delimitar-los o la reiterada inseguretat a l'hora de definir-los, arriba a fer impossible, en alguns casos, que l'entrevistat pugui situar els esdeveniments de la seva pròpia vida amb una successió lògica al llarg del temps.

El text de les respectives entrevistes es donà a cada interessat amb la finalitat de corregir-hi detalls o suprimir-ne fragments. El text lliurat no es podia ampliar. No publiquem res que no estigui autoritzat i corregit successives vegades. Ens sorprengué la primera reacció de disgust de la major part, un cop veieren per escrit el seu propi llenguatge i anècdotes, pel convenciment que el que allà es deia no valia la pena, o no valia la pena de recordar-ho. Calgué anar provocant noves entrevistes a fi d'anar superant aquelles subvaloracions. De totes aquestes reaccions aquí, evidentment, no en queda constància.

Amb el text de cada entrevista corregit i aprovat, iniciàrem el muntatge del llibre. Calia buscar un procediment de «distanciament» lector-personatges per evitar de sentir-nos identificats massa fàcilment amb un o altre dels entrevistats i optàrem per fragmentar les entrevistes agrupant els fragments per temes, seguint un esquema cronològic i amb un mínim d'estructura interna de cada capítol: per edats, regions de procedència, situacions semblants, etc.

Som conscients que els relats, fragmentats, han perdut força emotiva, però s'obtenia una visió més de conjunt de cada una de les fases del fet emigratori. Versions independents i quasi superposades de fets semblants relatades per personatges diferents, proporcionen una certa comprovació interior, i pot quedar compensada parcialment la subjectivitat inherent de tota autobiografia aïlladament considerada.[1]

Posteriorment es donà a cada un dels entrevistats un exemplar del manuscrit amb el conjunt de les entrevistes fragmentades i el muntatge fet. Quan cada u va poder llegir les respostes dels altres entrevistats i es veié que moltes de

---

(1) Respecte a això, ens referiríem, una vegada més, a les paraules d'Oscar Lewis: «Las autobiografías múltiples tienden a reducir el elemento de prejuicio del investigador, porque las exposiciones no pasan a través del tamiz de un norteamericano de la clase media, sino que aparecen con las palabras de los personajes mismos. De esta manera creo que he evitado los dos peligros más comunes del estudio de los pobres, a saber, la sentimentalización excesiva y la brutalización. Espero que este método conservará para el lector la satisfacción y la comprensión emocional que el antropólogo experimenta al trabajar directamente con sus personajes, pero que sólo raras veces aparecen transmitidas en la jerga formal de las monografías antropológicas.»
Oscar Lewis. «Los hijos de Sánchez». Mortiz. Mèxic 1966, pag. XXI.

les experiències no solament són coincidents en els aspectes fonamentals sinó àdhuc, sovint, en les anècdotes, anà quedant sobreentès que per dessota dels presents hi havia un denominador comú no apreciat fins aleshores de manera reflexa: la consciència explícita d'emigrants. Ràpidament quedà superat el primer sentiment de banalització de la pròpia vida que tingueren llegint cadascun les seves paraules. El propi passat quedava assumit.

Cal deixar constància també d'altres actituds dels entrevistats en el moment en què se'ls preguntava i que no poden quedar recollides a les cintes.

Supressió de l'anonimat. No solament ni una sola persona a qui s'insinuà la possibilitat d'ésser preguntada s'hi negà, sinó que tots hi manifestaren interès des del primer moment. Era la sensació d'oferir una oportunitat perquè el poble recobrés la veu, no la de les paraules, sinó la dels fets. Fou precisament en una de les últimes assemblees en què s'anà refusant la idea de l'anonimat, volent mantenir en el llibre la majoria dels noms propis vertaders.

L'immigrat ha viscut en l'anonimat. Arriba a Catalunya i continua en l'anonimat de l'empresa i dels barris dormitori. En aquestes converses ens adonem de la diferència que hi ha entre parlar dels «immigrats» o parlar de l'Antonio, l'Alejandro, la Maria, el Cayetano, el Florentino. Ajuden a tenir el respecte necessari a la individualitat.

Des del punt de vista del català autòcton, a més, rarament aprecia la diferència entre un andalús, un gallec i un de la Castella pobra. Sota l'anonimat genèric d'immigrat continuem mantenint realitats ben distintes.

En força casos l'entrevistat havia d'esforçar-se per a recordar els fets de la seva vida passada. No per manca de memòria o per no tenir els fets ben presents, sinó perquè hi havia hagut una explícita voluntat d'oblit d'aquella època.

En altres ocasions la narració ha estat fluida des del primer moment i contenia una certa càrrega de desafiament: «aquesta és la meva vida i això és el que jo he hagut de sofrir. I ho dic perquè ho sàpiguen els meus fills i els responsables de la societat».

Cal ressaltar, finalment, el contingut literari d'algunes d'aquestes entrevistes. La senzillesa de les narracions i la riquesa de vivències donen a les entrevistes un sentit de veracitat i d'autenticitat i manifesten, a vegades, una envejable capacitat d'expressió literària i, algun cop àdhuc poètica.

* * *

Han participat en aquestes entrevistes més de cent persones. Les seves aportacions han estat recollides totes, encara que només en queda constància nominal de cinquanta-quatre. Les altres restants eren fonamentalment sobre la vida del barri de Can Serra, que havien estat recollides durant el transcurs de reunions, entrevistes col·lectives, assemblees i no feien sinó confirmar o repetir el que ja deien els primers.

D'altra banda, el nostre propòsit fou sempre el de limitar-nos al grup més actiu del barri, no al conjunt dels veïns. Presumiblement, les seves vivències devien ser semblants. El nombre global i bastant massiu dels qui varen participar en una o altra acció del barri, els comentaris ocasionals sentits al carrer i la incidència pública que té l'Associació de Veïns, poden donar peu a suposar-ho, malgrat que per a poder entendre el procés del barri amb tota la seva com-

plexitat, hauríem hagut de preguntar als aliens a aquest grup, ja que un mateix factor, per a uns pot resultar motiu d'integració i, per a altres, d'allunyament.

Els entrevistats no varen ser escollits prèviament, fruit d'una selecció. El projecte d'escriure el llibre era conegut per tothom, se n'havia parlat en assemblees convocades expressament. Ningú no pot sentir-se'n exclòs. No varen escollir-se els casos que ja coneixíem com a més tràgics, ni els més difícils. Es tractava d'assumir la vida tal i com venia, preguntant al primer que teníem al costat, invitant-lo a parlar. Que valguin aquestes paraules per demanar disculpes a aquells que haurien pogut col·laborar, amb la seva narració, a donar una imatge més completa de l'immigrat. Hem evitat de preguntar, de totes formes, a aquells que han ocupat un lloc significatiu al barri fruit dels seus estudis. Alguns d'ells són emigrants, però l'objecte de l'estudi era l'experiència del procés de la població immmigrada no qualificada laboralment o que s'ha mantingut en un baix nivell d'estudis. El pes d'aquell reduït grup queda prou palès, tot i que a vegades implícitament, en els últims capítols.

Segons com pot donar la impressió que hem tingut la voluntat d'idealitzar l'immigrat. És cert que la major part dels nostres entrevistats semblen no tenir fissures ni en el passat ni en el present. Sense explicar-ho totalment poden haver-hi algunes raons que justifiquin aquest material. Es tracta d'una sola entrevista per a cada un d'ells i no hi va haver temps per entrar en temes que de ben segur haurien estat conflictius. Això dóna al llibre un cert to d'improvisació i d'aparent superficialitat, que assumim. Ja hem indicat també que es tracta d'un grup actiu del barri, és a dir un grup fortament conscienciat, relativament homogeni, i que ha entrat ja en unes determinades línies d'integració al país. Finalment, el fet que des de l'inici del treball al barri de Can Serra hi hagi hagut una forta presència de catalans, i que alguns d'ells siguin els mateixos entrevistadors, de ben segur que representa un fre a manifestar actituds de refús al fet català.

Cinquanta-quatre biografies podria considerar-se un nombre excessiu: dificulta el seguiment de cada una i els temes no poden «anar a fons». Al final trobareu el llistat de noms dels entrevistats i la seva identificació[1]. Però dóna a aquest relat, no ja el to de «suma de biografies», sinó el d'«experiència d'un poble».

---

[1]Edats i procedència dels entrevistats:

a) Edats	Homes	Dones
de 70 a 80 anys	2	2
de 60 a 70 anys	4	1
de 50 a 60 anys	4	2
de 40 a 50 anys	9	8
de 30 a 40 anys	9	12
	28	25

b) Procedències	
—Andalusia:	14 (26,41%)
—Extremadura:	9 (16,98%)
—Castella:	17 (32,07%)
—Galícia:	2 (3,77%)
—Aragó:	3 (5,66%)
—Múrcia:	2 (3,77%)
—Astúries:	1 (1,88%)
—Catalans:	5 (9,43%)

Tot i que els entrevistats han volgut mantenir el seu nom vertader es pot dir que el vertader protagonista del llibre és l'«emigrat», el «poble». Arriba un moment de la lectura en el qual insensiblement anem deixant de llegir els encapçalaments que diuen el nom del personatge i anem a buscar allò que ens diuen, la història. D'alguna manera, el lector es va construint un únic personatge, coral o col·lectiu, en el qual les diferències d'edat, sexe, d'origen i de biografia apareixen com a trets d'un mateix caràcter.

El tema fonamental de la investigació és el «procés de formació de la consciència de classe entre la classe obrera immigrada a Catalunya ». Els temes que interessaven eren fonamentalment el pas de subproletariat a proletariat, de vida rural a vida urbana i industrial, el procés d'aixecament d'un barri, el descobriment de les primeres experiències d'integració a la nova realitat cultural catalana.

Per això, malgrat que es va donar una plena llibertat d'expressió als entrevistats, les converses se centraren sobre «les raons i procés de la seva emigració del poble», i «procés de la seva integració al barri». Conscientment deixàvem de banda altres temes: les qüestions sobre la família, sexe, concepció del rol masculí i del rol femení; qüestions sobre les formacions polítiques actuals, entitats unitàries, vida de partits, etc.; qüestions sobre la vivència de la fe religiosa i les seves expressions; tota la temàtica de la vida quotidiana, horaris, tipus d'habitatge, tant al poble com aquí, sobre els costums rurals, el folklore, la festa, etc.

Centrant-nos només en els temes proposats, de la lectura d'aquestes biografies descobrim tres moments o fets principals durant el procés d'emigració: la decisió d'emigrar, com a punt final d'una llarga evolució personal que desemboca en la ruptura amb el passat. El canvi de residència, que inclouria, com a fets fonamentals, la compra del pis i l'estabilitat afectiva del prometatge per als qui vingueren de solters. I, en tercer lloc, la integració cultural a la societat urbana, com a procés lent d'aculturació, nous models de relació i de convivència, en els quals entren també, com a fets fonamentals, una certa presa de consciència de classe a través de les lluites a les empreses i al barri, i una certa noció de catalanitat.

Aquell món rural i la decisió de marxar

Els nostres personatges no han escollit marxar del camp en igualtat de condicions a com haurien pogut escollir quedar-s'hi. Visqueren al camp sotmesos a dues tensions: el refús global de la vida rural enfrontat amb la força atractiva de la ciutat, malgrat els seu inconvenients.

Per a la major part dels entrevistats ha estat més convincent la força repulsiva de la vida al camp que l'atracció de la ciutat. La seva emigració no és un desplaçament professional. La capacitat d'integració posterior al món urbà, industrial i català, vindrà en part donada per la força repulsiva amb què visqueren al camp. En definitiva, no és una vida de ciutat escollida, amb llibertat econòmica i cultural de triar-ne una altra si aquesta no ens plau, sinó que és una vida rural refusada. Si els qui actuen d'aquesta manera són d'una certa edat avançada, en bona part la seva misèria és conseqüència del desastre de

la guerra. Si són més joves, es tracta igualment de posar punt final a la manca de perspectives. En els dos casos és una decisió cap al buit.

La gran majoria visqueren al poble en un règim econòmic pròxim a la subsistència, amb poques transaccions monetàries. Andalusos, extremenys i gallecs, víctimes d'una desigual distribució de la terra; en els altres casos, castellans, aragonesos i, en algun cas, extremenys, essent petits propietaris d'una agricultura de secà d'escàs rendiment.

En tots ells es reflecteix una societat tradicional i estamental, de temps lent i de ritme lent. Pràcticament no hi ha sacsejades ideològiques. Es viu en un estil de vida primari, sense gaire més horitzons culturals que la recerca del menjar. La gran sacsejada, que encara es deixa sentir en les seves dimensions polítiques, econòmiques i culturals, fou la guerra civil. El món rural espanyol que reflecteixen aquestes entrevistes és el d'una postguerra perllongada.

A Andalusia i a Extremadura subsisteixen típiques formes de vida que recorden el món feudal: habitatge indigne per als criats a dintre del *cortijo*: «cómo los mismos bichos estábamos...»; no es cobra sou o no se'n pot demanar augment: «y pedir aumento de sueldo, encima que te está criando los hijos...!»; domini total del *señorito* sobre les vides dels criats; sentit paternalista i religiós: «nos dejaba tener dos cabras...», «anunciaban la misa con una campanilla alrededor del cortijo». La situació més freqüent és la de treballador temporer, sense terra i sense feina, ocupats de manera fixa únicament durant les recollides de l'oliva o de la sega. El treball infantil és una necessitat imposada per la mateixa vida o pels pares, que la varen tenir encara més dura: a una determinada edat, els fills han d'ajudar: «si los hermanos mayores trabajaban, también tenía que hacerlo yo». Els nens es dedicaran a treballs complementaris i de ramaderia o a ajudar al petit negoci familiar: «a los siete años ya cuidaba una piara de cabras», «mi padre me puso a los siete años a cuidar un hatajo de cabras».

Segons les entrevistes, sembla ser que a Castella, a Lleó i a Aragó, tot i mantenint-se un estil de vida primari, les possibles reserves familiars que donaven una petita propietat de la terra o d'animals feien la vida menys angoixosa.

A part del treball al camp, hi ha mostres d'altres treballs que podrien considerar-se superiors: peonatge rural, fonamentalment d'obres públiques o mineria, o forestal. La característica comuna de tots ells és la perillositat: l'avi de l'Agueda mor d'una explosió de grisú a la mina; el seu pare mor també a conseqüència d'un explosiu en mal estat, a la pedrera, a Linares. Tots dos eren silicosos. A Alejandro se li ensorra a sobre una galeria en una mina de carbó. Se salva de miracle. Cayetano explica un arbitrari sistema d'incentius per perillositat. Raya treballa a la repoblació forestal i en una perillosa tala de bosc. José, a 16 anys, treballa durant 18 hores al molí, durant la temporada de l'oli... En tots aquest treballs hi ha l'explotació brutal, barrejant recompenses individuals que avui apareixen com a ignominioses relacions personals: «el manisero ponía un paquete de tabaco al final de la línea para el que se diera más prisa en segar». En una sola ocasió apareix la protesta, però individual i no organitzada. Cas totalment a part és el de Ruiz i família, com a exemple de consciència de classe explícita i mètodes de lluita ja organitzats des de la clandestinitat.

En aquest ambient, tenir un petit comerç és senyal de pertànyer a un nivell social superior, reconegut pels altres: «mi tía, la rica, que le llamábamos, porque tenía una panadería». «¡Mira que tener que casarte con un obrero!...», diu

el Cardenal de Sevilla a una de les entrevistades, filla del ferrer del poble.

La voluntat de no dependre de ningú origina una certa classe de treballadors «autònoms», els quals, fruit de la seva intel·ligència i esperit d'iniciativa, emprenen els més diversos negocis pràcticament sense mitjans. Per exemple, Cayetano qui, tot i que era miner, aprèn l'ofici de sabater i s'instal·la com a sabater ambulant; posa després un molí de cereals, compra una moto vella i s'estableix de transportista fins que decideix emigrar a Alemanya «para comprar una DKW», o el Sr. Paco, que «por mi propio talento fui nivelador de tierras i agrimensor, y hasta inventé secaderos de tabaco». O a Catalunya, Joan, que de forner instal·la una granja «per la filosofia de Lleida: ser independent».

Aquesta situació laboral tan precària ve lligada a un baixíssim nivell de vida en alimentació, vestits, transports, serveis en general. No es compren vestits, no es fan servir transports, tothom està acostumat a fer grans caminades: «me crié con tomate rajado, pan y cebollas», «con pan de centeno, caldo y berzas», «era tanto el hambre que por las noches me iba al huerto al lado del cementerio a comerme las coles crudas que allí había», «los zapatos me los hacía mi madre», «íbamos andando a Cataluña».

Un cas particular és el Sr. Pepe i Dora, pare i filla. Emigren molt aviat cap a Catalunya, l'any 49, tenint ella encara 5 anys, per continuar vivint al Pirineu català de carboners: «con palos cruzados hacíamos una especie de chozas y con un saco de paja las camas». Empresa col·lectiva: «nos juntábamos tres o cuatro familias».

Característiques fonamentals d'aquesta època, en les quals tothom coincideix, són la duresa, la gana, la por, la vida semisalvatge, l'aïllament del poble, la solitud. Per als qui ho varen viure de petits, la manca d'infantesa: «era trabajar contra el hambre», «vivíamos como zorros», «ibas al pueblo una vez al mes y cuando ibas, ibas con los calzones rotos».

La major part dels qui emigraren en aquestes condicions, venint de la misèria, eren andalusos, extremenys i gallecs. Molts d'ells ja de petits: o bé portats a casa de germans o oncles «para no ser una carga» o bé perquè la família sencera emigra. El primer cas comporta el sofriment de la separació, tant per part dels pares com per part de l'interessat. A la llarga, en els casos en què surten de casa tots sols de petits i els pares es queden al poble, acaben arrossegant-los cap aquí. En el segon cas, emigrant la família sencera, els problemes de subsistència i de treball infantil es reprodueixen aquí. En tots aquests casos els impulsos repulsius i de refús del camp i de la seva misèria han estat el motiu determinant de la fugida.

Per a d'altres, el motiu determinant de l'emigració fou l'atracció de la gran ciutat enfront dels pocs mitjans de promoció que ofereix el món rural. La impossibilitat de prosseguir estudis els fills o la dificultat de trobar parella per l'escassetat de persones del sexe contrari, per exemple, són condicionants estructurals tan importants com la mateixa falta de treball. En algun cas, es dóna entre la gent gran: es trasllada la família per poder donar millor esdevenidor als fills. No tenint un record desagradable de la vida del poble serà més difícil la integració en arribar aquí. Acomplerta la feina i el motiu que motivà el trasllat, pot ser que els interessats desitgin tornar al seu lloc d'origen. En tenim, però, més testimonis de gent jove: «en el pueblo no había trabajo para todos, ni posibilidades de estudios», «yo tenía otras inquietudes sociales y no las de aquella falsedad», «ya era paleta, pero quería progresar», «nos vinimos porque

se venían todas las chavalas para acá», «también me vine por lo mismo, por encontrar chavalas».

Més encara, els condicionants econòmics que provoquen la misèria i la precarietat, no poden ser separats d'altres condicionants: obligacions, costums, normes, creences, valors de grup, esperances individuals, de les modalitats de conductes. Això és particularment evident per a explicar l'emigració d'algunes noies. Amb tota probabilitat les noies han viscut, al poble, sota una rígida normativa social, preparant l'aixovar per al casament, la qual cosa està en contradicció amb la mobilitat femenina del món urbà: «aunque yo me lo pasaba estupendamente en el pueblo, mi hermana, que estaba sirviendo aquí, venía con dinero. Y yo me decía: y, ella tiene dinero y yo aquí mirando!».

Un cop a la ciutat, la major part de les noies s'han posat a *servir*, adquirint un estil de subjecció diferent. Subjecció que fins a un cert punt era una relació laboral, regulada si més no per contracte verbal i que deixava un cert marge a la llibertat individual; a partir d'aquí, moltes d'elles han fet la seva descoberta de classe.

Qui imposava aquestes normes o, si més no, quins n'eren els *vetlladors*? De la lectura dels textos sembla deduir-se que el gran condicionant fou la guerra civil que, amb tota la seva càrrega política i religiosa, continua vivint als pobles a través de les autoritats civils i religioses. El contingut de les entrevistes respecte d'això no ens diu, pràcticament, res de nou. És notòria la coincidència gairebé absoluta i la forma de relatar aquell ambient de llosa que caigué damunt les comunitats rurals, reflectida fins i tot en detalls aparentment de poca importància: el *moño* de les noies o el *luto* durant anys *envellia aviat la gent jove*. La llista es repeteix sense fallar: el *cura*, l'alcalde, el mestre, la guàrdia civil i el metge: «el alcalde era de los ricos», «allí no se ponía nunca un alcalde pobre», «el alcalde era un rico del pueblo y además militar», «en mi pueblo el que más peso tenía era el cura».

Tota aquesta realitat queda resumida en l'espontània expressió de Miguel: «es que allí, si querías ser algo, si querías progresar en cultura, tenías que ser cura o guardia civil», pronunciada sense cap intencionalitat política. Més aviat lamentant-se de la pròpia «incultura» per no haver pogut entrar al seminari, «porque estuve a punto de entrar; pero la ropa que había que llevar repercutía en unas mil pesetas y mis padres no las tenían para comprármela».

* * *

Malgrat que cap dels entrevistats no és analfabet del tot, el 30% dels que parlen, gairebé tots ells andalusos o extremenys, no han anat mai a l'escola; d'altres durant breus períodes de temps. Primer era menjar, després anar a l'escola: «el día que en casa no había nada para comer, tenía que ir por ahí a robar en las huertas. En vez de ir a la escuela pues iba a lo otro». El nivell més comú és el de «las cuatro reglas, aunque dividir es más difícil». Tant l'assistència a l'escola o no, com el seu mateix funcionament, segons les entrevistes, sembla que fou diferent segons les regions. Sembla deduir-se que a Castella i Aragó va funcionar millor que a la resta de la península. Si més no, n'hi havia, i podien assistir-hi amb més regularitat. On n'hi hagué, la majoria es queixen del tipus de mestre: despreocupats, pegaven, algun aprofitat, canvia-

ven molt: «se pasaba billetes con la otra maestra...», «me salió sangre hasta por las orejas», «ninguna quería ir...», «me mandaba cuidar sus cabras».

Del que pràcticament tothom es queixa és de la discriminació que els mestres mantenien dintre les classes. La discriminació social del carrer es reproduïa dins de l'escola. Possiblement si hi hagués hagut *escuela de pago* i *escuela estatal*, la discriminació hagués quedat més palesa socialment, però hauria estat menys soferta pels alumnes. No es pot dir, per tant, sense una anàlisi més detallada, que l'escola única hagi estat un element integrador de les classes socials del poble. Més aviat, segons els nostres testimonis, ha estat una font de ressentiments i de discriminació: «como nosotros no teníamos para darle a la maestra nada, nos ponía atrás», «sólo sacaba a la pizarra a las que ya sabían», «sólo tenían preferencia las que eran de más dinero», «como yo era el pobre siempre cargaba con las culpas de todo».

Quant als continguts, especifiquen poc. Ha estat una eina de control ideològic durant la dictadura. Els més explícits, en tot cas, són els assistents a les escoles religioses i amb referència al coneixement del catecisme: «me lo sabía de punta a cabo».

En les entrevistes no s'ha tractat el fet religiós sota la dimensió de fe en la trascendència, ni dels ritus o símbols religiosos com a expressions de l'experiència personal del creient o la dimensió màgica de determinats costums del món rural. El fenomen religiós només és tractat en la seva vessant sociològica i encara parcialment. Dels aspectes que sota aquest punt de vista haurien pogut ésser tractats, p.ex. la religió com a «causa» de bona part del fet festiu i folklòric (festes, romeries, Setmana Santa,...); la sacramentalització (els diumenges i la missa, rituals de difunts, de naixements...) o l'Església com a poder social, polític i econòmic, només tenim testimonis del tercer.

En tant que institució amb poder l'Església mereix el refús pràcticament de tots els entrevistats, vinculant-la directament a la funció repressiva de la dictadura: «lo que es negocio es negocio, aunque se vista de religión», «para mí la Iglesia ha sido como el hombre que va por la calle y sujeta a un niño para que otro le pegue. Nos han sujetado a todos ¡no peques!. Mientras el rico nos ha apaleado», «se han reído de nosotros... por la conciencia que nos han formado: que si Dios aquí, que si Dios castiga. Luego resulta que ellos sí que podían comer a nuestras espaldas con el presupuesto de todos», «íbamos porque era la única distracción del pueblo».

Ens hem referit fins ara als factors fonamentals de l'emigració, els d'ordre econòmic i dels que en podríem dir factors «culturals». Evidentment també n'hi ha d'altres. L'emigració del poble, per exemple, per causes de vocació religiosa, de resultes d'un accident laboral, etc.: «conocimos esta orden porque estas monjas venían a pedir a los pueblos de Sevilla». A més amb uns mateixos factors no sempre es desembocarà a l'emigració. Una alteració de les condicions de subsistència d'un poble pot fer variar inesperadament les actituds psicològiques dels seus veïns. I si s'arriba a l'emigració, influirà en la naturalesa d'aquesta i en el comportament posterior. Se'ns relaten dos casos, conseqüència d'un mateix fet: la inundació de les terres d'un poble per les aigües d'un pantà. En els dos casos, hi ha el sentiment que, com a pobres del poble, han estat estafats per la compra a baix preu de les seves finques, mentre que les finques dels rics han estat comprades a preus normals. Es tracta de dues dones, totes dues de Càceres (ignorem si a conseqüència del mateix pantà). Una d'elles emigra, amb la seva família, l'any 52. Té aleshores 19 anys. L'altra

ho fa l'any 54, a instàncies dels seus fills que ja eren a Barcelona, i en té 51. L'edat i els factors personals influiran en la integració posterior de l'una i de l'altra.

Procés d'emigració i canvi

Un dels factors desencadenants de l'emigració i de la integració posterior a la ciutat, són els canals d'informació que de la ciutat arriben al poble. En la majoria dels casos acostumen a ser els mateixos parents que ja són a la ciutat o alguns dels antics veïns que vénen al poble a passar les vacances.

Algú es queixa de la poca objectivitat d'aquests informadors: «cuando venían sólo explicaban el oro y el moro, pero la verdad es que muchos se estaban muriendo de hambre», però foren l'esquer que ha arrossegat els altres, constituint allò que en diríem «filades» d'emigració,per parentiu o per amistat. Pràcticament tots els nostres entrevistats han tingut, abans de la seva arribada aquí, un parent o conegut que és el qui prestà la seva primera ajuda efectiva de cara a la recerca d'una col·locació, del pis o, àdhuc, vivint a casa seva de rellogats durant els primers dies o mesos.

Aquestes «filades», però, de la mateixa forma que foren una segura ajuda psicològica per a fer front a la nova situació, a la llarga poden anar creant una vida tancada i aïllada del contorn. Al barri de Pubilla Cases, per exemple, típic cas de barri d'autoconstrucció, amb un projecte urbanístic d'abans de la guerra que no té res a veure amb el que posteriorment ha arribat a ser, pobles sencers s'han traslladat «construint» el seu propi carrer i, a vegades, tant el mateix nom del carrer com els dels bars porten noms patronímics dels pobles d'origen; o el costum força estès dels diumenges a la tarda, de les *visitas a los parientes* que han anat a parar a d'altres barris congestionats d' emigrants. Per un determinat temps l'emigrant podrà mantenir-se en «circuit tancat» preservant els seus antics costums. Per contrast, Joan, emigrant del camp català, manifesta que «l'autèntic emigrant sóc jo. Ells mantenen els seus costums».

Cal distingir les emigracions que s'han fet «en família» de les que s'han fet individualment. Respecte a les primeres, el marit acostuma a venir a preparar el terreny; al poble resta l'esposa sola amb els fills i amb greus dificultats de supervivència. Quant a les sortides individuals, si se n'anaren del poble essent petits, tal com ja s'ha dit, arrosseguen posteriorment la família sencera.

El més freqüent en les sortides individuals, respecte als nois, és prendre la decisió pels volts de l'edat de la mili o com a conseqüència del desplaçament del poble que produeix la mili; o a l'edat de poder començar a treballar per a les noies. La primera evidència [1] és que l'emigració ha envellit la població

[1] Edat en què sortiren del poble els entrevistats:

	homes	dones
de 60 a 70 anys	1	—
de 50 a 60 anys	1	1
de 40 a 50 anys	2	2
de 30 a 40 anys	4	4
de 20 a 30 anys	13	4
de 10 a 20 anys	5	11
de 0 a 10 anys	2	2
	28	24

(més 1 nascut ja a Barcelona)

emissora i ha rejovenit la receptora ja que sovint els pares resten allà. Són expressions continuades: «allí no quedan más que los viejos», «todos los jóvenes se han marchado».

En els casos en què no hi havia un parent o amic receptor, el procés d'immigració ha estat més complex: emigracions prèvies a l'estranger, pelegrinacions seminòmades per altres ciutats o pobles de la província...

Aquí ens són narrades cinc experiències a l'estranger buscant feina. Hi ha fets en què coincideixen tots: estan satisfets del tracte rebut: cumplieron con creces», «son más educados», «nos fue estupendamente». Només algú introdueix elements crítics respecte al tracte: «respetan más tus derechos pero explotarte te explotan igual».

Una característica generalitzada de l'emigrant a l'estranger és la solitud explicada amb patetisme: soledat del que es queda mentre els seus companys tornen durant les vacances, desorientació a les estacions de tren, etc. En alguns relats es donen altres trets comuns, segurament casuals, com per exemple el paper d'alguns capellans respecte a l'emigració exterior, per impedir-la o facilitar-la.

* * *

Tothom es ressent del trauma del canvi. Inicialment en els seus aspectes superficials :«luces y coches, muy grande y lleno de ruidos». Després vénen les impressions més profundes de solitud i anonimat. Sigui com sigui, l'emigrant del món rural no estava preparat per a la vida urbana i la societat industrial: «no conocía a nadie y me pasaba el día sola en casa», «lo que más me costó fue acostumbrarme a cerrar la boca y no decir nada a nadie, ahí vas por la calle aislado, aunque vayas con mucha gente», «saliendo del metro yo le he dicho a la gente «adiós». Yo eso lo necesito más que el dinero», «cuando no contesté a una señora que me dió los buenos días me di cuenta de lo que yo había cambiado». Fins i tot des del punt de vista de la moral del militant: «¡pero si éstos de aquí no parecen comunistas de verdad!».

Malgrat les dificultats, la major part vingueren amb una explícita voluntat de trencament amb el passat i d'integrar-se costés el que costés. Un gest ho explica: «y me hinché a beber agua de la fuente de Canaletas porque a mí, me dije, de aquí ni a rastras me llevan».

D'alguna forma l'emigració és símptoma de desintegració social col·lectiva. Enfront d'aquesta desintegració, l'emigració és una defensa individual i col·lectiva alhora. Entremig queden individus que no superen l'embat. La desorganització personal o individual no és sinó un reflex de la desorganització social. En arribar aquí, la manca de treball, la solitud, la manca d'afectivitat, la pèrdua dels «controls socials» del poble o l'absència de la normativa comunitària enmig d'un món d'anonimats pot provocar l'alcoholisme, la neurosi o l'abandó de les obligacions familiars que foren, en definitiva, les que motivaren la decisió de marxar: «esta vida de ciudad pierde mucha gente porque no venimos preparados. Se dan muchas desadaptaciones, destrozos, desvíos...». En aquests casos els familiars pròxims els responsabilitzen individualment, sense

veure'n les causes globals: «empezó a frecuentar donde está metida la malicia, pandillas de chorizos...»

* * *

El camí cap a la integració a una nova vida el marquen tres fets que al meu entendre i en l'ordre d'importància són: l'estabilitat afectiva, la compra del pis i l'estabilitat laboral.

Per als solters, consisteix en les primeres relacions de prometatge. La lectura d'aquests fragments és confortadora perquè hi ha una primera aparició de la plenitud i de la joia viscuda: «Yo le conocí a él a los tres años de estar aquí y entonces, ya es otra cosa, ya tienes otra ilusión».

Els dijous, el *día de las chachas*, i les sales de ball han estat les grans institucions que ho han facilitat. El festeig, vindrà condicionat pels horaris del jove treballador i de la minyona, i per les precàries condicions familiars o de *patrona*. La parella escollida és gairebé sempre un altre immigrat. Dels 19 matrimonis realitzats posteriorment a la immigració i que parlen en les nostres entrevistes, només 2 són mixtos immigrat-català. Per als casats, es tracta de reunir la família, fins i tot abans de tenir pis: «alquilé una habitación y se vino de mi pueblo mi mujer con los niños».

L'immigrat, fonamentalment, ve a buscar treball. Però aviat s'adona que és més difícil de trobar habitatge que feina. Per això la compra del pis revestirà, per a tots, el caràcter d'epopeia tràgica i triomfal, viscuda en la intimitat familiar. És el pas definitiu cap a l'estabilitat, atesa l'angoixa de les situacions anteriors de separació o de rellogat, és també el primer pas qualitatiu cap a l'assentament a la nova societat. En el pis s'han invertit esforços i diners; no s'hi podrà renunciar fàcilment, per tant. Per a molts, és una fita fonamental, senyal que són alguna cosa... Per a l'home serà senyal públic d'haver triomfat en l'emigració; el pis en serà el reconeixement davant la família: «jo sóc algú perquè tinc casa meva, no depenc de ningú i puc convidar algú a venir», «quiero un piso grande para poder acoger en casa a los parientes».

Per a la dona, el pis significa poder disposar, per primera vegada, d'un espai propi. Tancada a casa, serà el seu àmbit de vida urbana, on podrà demostrar que és veritable «dona», segons el model de «dona» que havia vist: neteja, decoració, la cuina com a lloc de treball, la intimitat...

L'itinerari per arribar a aquesta nova situació serà semblant per a tothom: de *patrona* o amb parents, si venien de solters o quan, ja casats, l'home venia primer; les noies que no estaven de minyones, amb parents «porque entonces no se estilaba eso de entre tres o cuatro chicas poner un piso». Ja casats o amb la família aquí, l'itinerari és: barraquisme o habitatges d'autoconstrucció, habitatges precaris o semibarraquisme, o de rellogat «amb dret a cuina». Marxar d'aquelles condicions era un alliberament: «eran cuatro habitaciones y vivíamos cuatro familias», «aquella mujer tenía tres habitaciones y en cada una dormía una familia», «aquello no era vida por los muchos que estábamos metidos allí», «el dueño era carterista profesional y vivía con sus dos hermanas y su padre borracho. Ella era prostituta», «además lo que pasaba era que la abuela estaba loca».

Al barri de Can Serra la majoria hi arribaren per la propaganda de les cons-

tructores. Quasi tothom a conseqüència d'un *compañero de trabajo* que havia sentit dir que «por Hospitalet se construye mucho» i després d'anar a recórrer pisos els dissabtes i diumenges. De cara al futur procés d'integració, cal distingir entre el sistema d'arribada dels veïns en aquests barris planificats prèviament i encomanada la construcció a una immobiliària , entre els quals hi hauria el sector de Can Serra polígon, i els barris d'autoconstrucció, entre els quals hi ha la part antiga de Can Serra. Aquests es caracteritzen per les cases baixes, mal fetes, carrers torçats, per la vida al carrer i els veïns vinguts per onades (filades) emigratòries. Tendeixen a ser barris de nivell social més baix, els pisos més barats (havent-se estalviat els guanys de la constructora). Als altres barris, el públic és més heterogeni, construïts en altura, però resultat de les grans especulacions sobre el sòl i l'habitatge en un moment en què la demanda social convertia aquestes operacions en rendibles a curt termini.

Pràcticament tothom explica les anècdotes del sofriment de la compra del pis: «vine con 900 pesetas y todo esto lo he ganado yo», perdent-hi la salut: «enganchaba el trabajo el lunes todo el día, la noche entera y el martes otra vez. De seis noches dormía dos o tres...» Cayetano aprofita els estalvis d'Alemanya. Julián, en plena operació de compra, es queda en atur. Antonio ha d'anar a demanar per les parròquies. Rafael s'accidenta a Terrassa i ha d'estar un any a la clínica...

Possiblement, per a la majoria, la compra del pis hagi estat la primera gran escola de la consciència de classe, de resultes de l'especulació: «vendí la barraca para dar la entrada a un piso. Pero nos estafaron y nos quedamos sin barraca, sin piso y sin dinero. Yo ya tenía tres hijos».

Posteriorment o simultàniament es descobrirà l'especulació a l'empresa o a d'altres dimensions: «¡con los sacrificios que nosotros hemos hecho!» exclamen les dones davant el problema del *muro* de Can Serra. És per això que, entorn del pis i de la seva qualitat com a nou habitatge urbà, girarà gran part del moviment de barri.

Probablement la que pateix més el canvi cultural és la dona. Ja el fet que l'emigració sigui en bona part una recerca del lloc de treball i, en la vida de les nostres famílies, quasi tot depengui del treball del marit, ho fa viure tot sota el prisma masculí... L'home, a l'empresa, té nous companys i noves relacions, pot tenir àdhuc, a través de les organitzacions sindicals, les noves claus culturals que l'ajudin a tenir una nova visió. Quan torna a casa l'home és més lliure per freqüentar els bars o per anar a les reunions de l'Associació, del sindicat o del partit. Per a la dona és l'hora del sopar dels fills.

La dona queda sola a casa. Tancada al pis perd la seva forma espontània de relacionar-se al poble: «me sentía sola y el piso se me caía encima»... Però, sobretot, haurà de canviar «d'ofici» o les formes d'exercir-lo: haurà d'aprendre l'ús de la rentadora, de comprar a supermercats productes manufacturats o empaquetats, de portar el fill a l'ambulatori, de saber administrar el sou, fins i tot aprendran un nou règim alimentari: «en mi pueblo me conocía todas las yerbas y en partos era muy práctica...». «Aquí sólo pagar y pagar, y echas en falta lo que allí tenías: que salías a la puerta y recogías los huevos del día», «aquí no entendía ni las planchas, ni la luz, ni la nevera».

Aquest model de vida afecta també la vida matrimonial. La major part dels entrevistats són germans de famílies nombroses. Aquí, en canvi, s'ha acceptat

un rígid control de natalitat: [1] «En los primeros tiempos de estar aquí y con la compra del piso, si llegamos a tener familia vamos a las catacumbas...»

La compra del pis té, doncs, una extraordinària importància cultural. De la mateixa manera que revesteix generalment un caràcter de triomf, pot començar a ser, també, l'inici de l'assumpció d'actituds de caràcter individualista. Sense voler precisar es podria parlar del pas de la «família oberta enmig d'una societat tancada, cap a la família tancada enmig d'una societat oberta», manifestat en l'afany d'assegurar amb noves claus i forrellats les portes del pis, en la ràpida tendència al consumisme d'una decoració interior cara i de dubtosa estètica: grans mobles, tresillos que destorben en un pis de reduïdes dimensions, quadres estereotipats per decorar el menjador. No és en va que als barris d'immigració proliferin de manera tan abundosa les botigues de mobles. Un dels entrevistats ha convertit els envans interiors en dissonants «arcs de ferradura» que volen recordar l'Alhambra.

I pot començar a sentir-se l'«avorriment» del viure tancat, primer símptoma de l'anonimat: «Trabajo en casa para no aburrirme», «voy a la escuela de adultos para distraerme...». Si per un cantó aquests barris-dormitori ajuden a l'immigrat a una certa aclimatació perquè tots són *paisanos*, es parla el castellà i es viuen uns problemes semblants , per altre, el seu horitzó cultural pot quedar automàticament retallat. Tenint un millor nivell de vida que al poble es voldrà oblidar el passat, i si hi ha mitjans, la pròpia immigració es veurà només com una petita solució individual sense analitzar-ne les causes. Els estímuls petit-burgesos dificultaran un canvi real d'actituds. El gran interrogant de les organitzacions de barri és si amb el treball per a crear consciència de col·lectivitat i relacions mútues no s'estan reproduint, a ciutat, unes condicions de vida «rurals» que no resistiran els embats de l'individualisme i l'anonimat urbà i el consum.

* * *

Primers treballs. En un primer moment descriuen l'itinerari seguit pels entrevistats en la recerca de treball. En un segon moment veurem les seves mateixes actituds, ja establerts a la societat industrialitzada. Característiques comunes: a) tot i que l'actitud inicial acostuma a ser la de la submissió, de manca de sentit històric, de col·lectivitat, etc., pot dir-se que tots han assumit les noves relacions laborals i humanes a l'empresa de la societat industrialitzada amb una consciència força explícita de l'explotació capitalista; b) pràcticament tothom identifica «cultura» amb la cultura escrita o del món urbà. La manca de cultura «escolar» col·loca al que ve de fora a l'últim graó de l'status social; c) no pot dir-se que els nostres entrevistats responguin al model que s'anome-

[1] Entre els 54 entrevistats, hi ha 20 matrimonis (40 persones). S'ha entrevistat d'altres 14 persones casades, sense entrevistar el cònjuge. D'aquests 34 matrimonis:

16 tenen 2 fills
14 tenen 3 fills
2 tenen 4 fills
1 té 5 fills
1 té 6 fills

Els matrimonis que tenen 4, 5 i 6 fills són persones que depassen els 50 anys i aquests fills nasqueren al poble.

na «cultura de la pobresa», que significaria «modus» de subsistència marginals, etc. Possiblement això és un símptoma tant de l'extraodinària oferta de mà d'obra del lloc receptor, com de la seva empenta, vitalitat biològica i agressivitat defensiva. La contrapartida seria que aquestes migracions, en definitiva, han empobrit les èlites naturals de les comunitats rurals.

Les característiques laborals del primer moment de l'emigrant són la preponderància de treballs que recorden el món rural: a l'aire lliure i en solitari (carboners, treure sorra de la riera, etc.); peonatge agrícola de temporer (recollir fruita, etc.) o el peonatge de la construcció com a primera feina que ofereix a l'immigrat una societat en expansió: no demana cap especialització, treball a l'aire lliure i en el qual periòdicament van quedant sense feina (se'ls acomiada quan s'acaba l'obra). Dels 28 homes entrevistats, 13 han estat peons de la construcció. Es dóna també el treball infantil.

Dels qui han marxat per fugir de la misèria, els més joves tindran ràpidament estímuls per a progressar i aprendre un nou ofici: buscaran, pels mitjans que sigui, una nova qualificació professional. Aquesta nova qualificació la trobaran en el mateix ram de la construcció o senzillament ingressant al ram del metall, encara que inicialment sigui de peonatge, coincidint amb els que vingueren atrets per la gran ciutat.

Normalment, el treball a la indústria és considerat com d'un nivell superior al de la construcció: s'està sota cobert i el contracte acostuma a ser indefinit. Però aquí comencen a sentir-se uns límits dels quals abans no se n'era conscient: el món industrial necessita una especialització. Al món rural, tots els nostres entrevistats, sobretot els més grans, havien desenvolupat una admirable capacitat d'iniciativa i l'experiència personal reconeguda pel capataç pot ser motiu d'ascens. Al món industrial, la iniciativa no pot existir i qui no té preparació queda a l'últim graó de l'escala. No val tampoc l'experiència. Cal estudiar. Per això els més grans quedaran satisfets amb un treball fix, encara que sigui de peonatge. Dels 13 peons de la construcció abans esmentats, només dos continuen com a tals. Set més, tot i estant en la construcció, han obtingut una major qualificació laboral. Finalment, quatre d'ells han passat a la indústria, també de peons.

Només una de les nostres enquestades ha passat per un treball d'empresa. Per a la noia el treball més comú és el «servei domèstic» en les seves diferents formes: com a «noies de fer feines a hores» (pràcticament totes hi han passat) o com a minyones de «jornada completa», ja sigui vivint a casa dels amos o com a pseudo-forma de treball infantil, vivint com a criades en internats religiosos o residències.

Per a les noies el «servei domèstic» ha estat una situació transitòria; pel tipus de relació personal amb el *senyor* el servei domèstic pot considerar-se el treball equivalent al peonatge de la construcció per a l'home. Més que la poca remuneració, es ressenten de la humiliació: ser «criades», de la diferència de classes i la discriminació: «te ponían aquellos vestidos raros «señorita por aquí, señorita por allí», «claro, yo era como una lavadora, ella muy buena, sí, pero ella la señora y yo la criada». O dels horaris pel fet d'haver d'estar a disposició dels petits (preparar esmorzars) i grans (que arriben tard a la nit).

Atès que en la majoria dels casos es tractava de famílies catalanes, aquest treball femení tindrà una decisiva importància quant a la possible comprensió del fet català i posterior integració. Sorprenen frases com: «ya he quitado demasiada roña a las catalanas como para que ahora quieran que aprenda el catalán».

Totes deixen aquesta feina en casar-se. Deixen, però, àdhuc, la major part el *hacer faenas*. Algunes n'expliciten la causa: el marit no ho ha volgut. Vol que la casa estigui cuidada amb la senyora a dins i es creu ell sol qui ha d'aportar el sou. Algun ho posa, inclús, com a condició per casar-se i la dona haurà d'anar a treballar d'amagat seu. Possiblement aquests mateixos marits no haurien tingut inconvenient que en el poble les seves dones haguessin fet les feines habituals que al món rural s'assignen a la dona i que en alguns casos estan en igualtat de condicions a les de l'home: recollida de la fruita, del cotó a Andalusia, etc.

En canvi, la noia acabada de casar vol sortir a treballar «porque me sentía sola mientras no llegaba él por la noche», «porque otras tienen demasiado tiempo para ir hablando con una y con otra»... A falta de poder sortir, algunes es busquen feina a casa, cosir «porque me gusta coser», «por ayudar», «para distraerme». En aquests casos els marits no acostumen a oposar-s'hi.

El treball infantil és un altre símptoma de la necessitat passada en els primers temps de l'onada migratòria. Per als nens, les dures condicions de vida al poble es reproduïen aquí. Algunes nenes, per no ser al poble una càrrega per a la família, les envien «a servir» a famílies de la ciutat més pròxima o de criades de les nenes riques a col·legis de religioses. O el treball infantil a les empreses, continuant les condicions de la vida obrera dels temps de la revolució industrial: «tenía yo 10 años y nos levantábamos a las cuatro y no dormíamos para ir a la fábrica del vidrio».

* * *

Fins a la integració al món urbà i a les condicions de treball del món industrial, per a la majoria d'immigrats la vivència de la consciència de classe era instintiva, subjectiva, espontània, no organitzada, amb uns esquemes de reacció sovint vius però no conscients. A vegades, ni reacció no hi havia, sinó estricta submissió i acceptació.

El descobriment de la consciència de classe i la integració activa a un col·lectiu obrer organitzat serà un procés lent en què intervindran com a factors el marc d'una gran empresa, la vivència directa del procés d'una lluita, el sentiment de frustració personal dins el treball deshumanitzat de la cadena, el descobriment del paral·lelisme entre entre explotació a l'empresa i al barri o en l'habitatge, etc. Els interessos de classe es van definint i es comencen a concretar entorn d'objectius delimitats, objecte de reivindicacions. Es comença a ser conscient del lloc que la classe social a la qual es pertany ocupa en el procés de producció. Neix la consciència de classe racional i objectiva. En alguns casos la presa de consciència es pot seguir pràcticament pas per pas fins que l'interessat arriba a fer al final unes definicions de classe perfectament formulades.

Des del punt de vista laboral el procés de proletarització dels entrevistats es manifesta amb les següents característiques:

— Consciència de col·lectivitat. En una empresa gran no solament les condicions laborals són més segures, sinó que «te sientes más acompañado». Alguns narren els primers enfrontaments amb una certa espontaneïtat, pròpia de qui comença a descobrir els seus drets enfront de l'agressió.

— Mobilitat laboral cap al sector industrial. Dels vint-i-vuit homes entrevis-

tats, en el moment de fer l'entrevista, catorze estaven en el ram del metall, a la cadena directa de producció, dels quals vuit treballaven a la SEAT i tres a d'altres grans empreses (Siemens, Corberó i Citroën); tres més en empreses mitjanes. Els set enquestats restants estarien al sector «serveis» (transport autònom, reparacions, oficina, etc.). L'obrer que ve del món rural ressent ràpidament la despersonalització del treball industrial i la manca de creativitat. La relació gratificant de l'home amb la naturalesa aquí es converteix en una relació home-màquina, home-peça, relació anònima: «me noto como un objeto: si hace falta que sirva, pues sirve; si no hace falta, hasta se le destruye», «llevo trece años haciendo la misma línea de pintura en los coches... al final se te deforman los huesos», «no sirve para progresar, te conviertes en una pieza de máquina». Algú va més enllà en considerar-se personalment menystingut si no és apreciada la seva feina: «desprecian nuestro trabajo, como desprecian nuestra cultura...»

— Consciència dels drets que pertanyen al treballador com a classe. Entre ells, el més evident de tots, el dret a la seguretat social. Consciència reflexa i sovint obtinguda a conseqüència dels accidents laborals: «consideran que somos unos animales, que para nosotros cualquier tratamiento vale...». Sorprèn la gravetat i continuïtat dels accidents. Cinc dels nostres entrevistats han quedat impossibilitats a conseqüència d'accidents laborals mal tractats. Mentre en el món rural l'accident podia ser considerat com una fatalitat, en el món industrial, la no disposició dels mitjans necessaris per a evitar-lo és considerat com un aspecte més de l'explotació.

— Una última característica que es posa de manifest a les entrevistes és el descobriment de la lluita organitzada com a instrument de presa de consciència de la solidaritat obrera. Això ha portat molts dels nostres entrevistats a assumir càrrecs de representativitat sindical a les empreses respectives.

Aquestes característiques es donen més fàcilment a les grans empreses. Tots els qui ara hi treballen han passat per l'experiència de l'empresa petita i sense que se'ls hagués preguntat explícitament tothom n'explica les diferències. A les empreses petites, les relacions personals amb el director o encarregats, el no tenir organismes suficients de discussió a dintre les empreses o la solitud i l'aïllament, etc., enterboleix els objectius de classe. A les empreses grans, l'impersonalisme de les relacions laborals viscudes des de la consciència d'una col·lectivitat donen una perspectiva més real dels problemes.

Sembla també confirmar-se la contradicció existent a l'interior de les empreses entre treballador manual i treballador d'oficina, o la proporcionalitat directament existent entre treballador manual no-qualificat i consciència social, respecte als treballadors qualificats i quadres tècnics.

Podria dir-se que l'immigrat comença la seva integració activa a la societat receptora, la societat industrialitzada, precisament pel que hi ha vingut a buscar, el treball. En adquirir la consciència de proletariat es comencen a buscar formes organitzatives, de defensa dels propis drets i de relació amb els altres companys; l'opressió ja no està en el *señorito* sinó en un sistema; es comença a ser capaç d'analitzar la història personal passada com a conseqüència d'unes causes comunes; és precisament en aquest moment que l'immigrat s'adona que aquest nou món de ciutat li resol la subsistència desitjada i li ofereix nous elements culturals i reivindicatius dels quals no podia disposar al seu poble. És conscient de formar part d'una història nova per a ell i per als seus fills, i comença a abandonar la idea del retorn.

L'immigrat provinent de zones subdesenvolupades que arribava al món industrial i urbà a buscar treball acostumava a trobar-ne; però a un preu altíssim. Ha de refer les dimensions més importants de la seva vida: relacions, amistats, habitatge, tipus de treball..., el canvi de «paisatge» interior. Necessàriament passarà per una crisi de personalitat i d'adaptació. El seu «ego», arrelat a l'antic món, als costums i al poble d'on prové, passarà per fases diferents: desarrelament, desorientació davant un món que li és hostil i possibles desordres o desorganització de la personalitat, abans que vitalment s'adapti a una nova llei, uns nous costums, un nou horari. La reorientació de la personalitat serà un procés dur i la seva duració dependrà de molts factors: de la capacitat d'acolliment que tingui la societat receptora, de solidaritats trobades, possiblement també de factors fortuïts (amistats, rapidesa a trobar treball...).Però molts quedaran pel camí en un desordre personal que pot abocar a la neurosi o a la delinqüència, com a extrems límits més greus.

Serà un camí necessari cap a la integració a la nova societat urbano-industrial, una primera etapa en la qual la mobilitat social, tant laboral com d'ubicació física, de barri, en la recerca d'un habitatge estable serà molt més alta que en les fases posteriors.

Després dels primers tempteigs a diferents empreses i condicions de treball, la categoria laboral que assoleix en estabilitzar-se és equivalent a la del seu lloc d'origen. És a dir, en la primera generació l'immigrat acostuma a mantenir el mateix status social, la mobilitat social és horitzontal. Els baixos nivells d'estudis, la continuada preocupació per a sobreviure (recerca d'habitatge, estabilitat afectiva: prometatge i preocupació pels fills, accidents laborals, etc.), no han fet possible altra cosa. En el cas de les dones, a més, en casar-se i deixar el treball i quedar-se a casa, la seva mobilitat social va associada a la del marit.

Possiblement la constatació d'aquesta impossibilitat «de facto» de millorar el propi status és la base d'aquell sentiment de fatalisme tan freqüent: «nosotros los pobres...», de necessària identificació amb els nivells més baixos de la societat, etc., que poden ser un punt de partida de la consciència de classe: «somos trabajadores», que pot no tenir res a veure amb el real millorament de la situació econòmica de la família. Efectivament, tot i no haver millorat l'status, sí que han millorat, en canvi, els sous, la seguretat laboral i la seguretat social. Els estudis dels fills apareixen, aleshores, com el mitjà necessari per a millorar tant el nivell de vida com l'status.

Vida de barri - Can Serra

La lluita per millorar les condicions de vida del barri no és més que la continuació dels esforços fets per a la compra del pis. Aquesta fou una lluita individual, viscuda en la solitud de la família. La lluita de barri es viu ja com a procés col·lectiu. Si es compra el pis és per viure en condicions.

L'explotació amb un bé fonamental «y que ha costado muchos sudores» com el pis, el sentiment d'haver estat estafats, serà un dels primers elements que contribuirà a la formació de la consciència de classe. Els explotadors, quedaran ràpidament identificats: constructores contra les quals s'inicien llargues llui-

tes; l'Ajuntament, com a poder polític local responsable immediat de l'especulació; els petits especuladors del barri: petits comerciants, escoles privades, etc...

Cal situar els nostres testimonis enmig del context històric de la construcció del barri.

Reivindicacions. L'espai que avui coneixem com a Barri de Can Serra estava format, des de temps antic, per un conjunt de cases pairals: Can Cervera, Can Serra, Can Buxeres, la masia de l'actualment Campsa, etc., voltades de terres de conreu plantades de garrofers. Cases i terres, situades al lloc on s'acabava el pla, el «samontà», en el qual el terreny canvia de composició i s'eleva uns metres per damunt del nivell del mar. Formaven part de les moltes masies que ocupaven el Baix Llobregat.

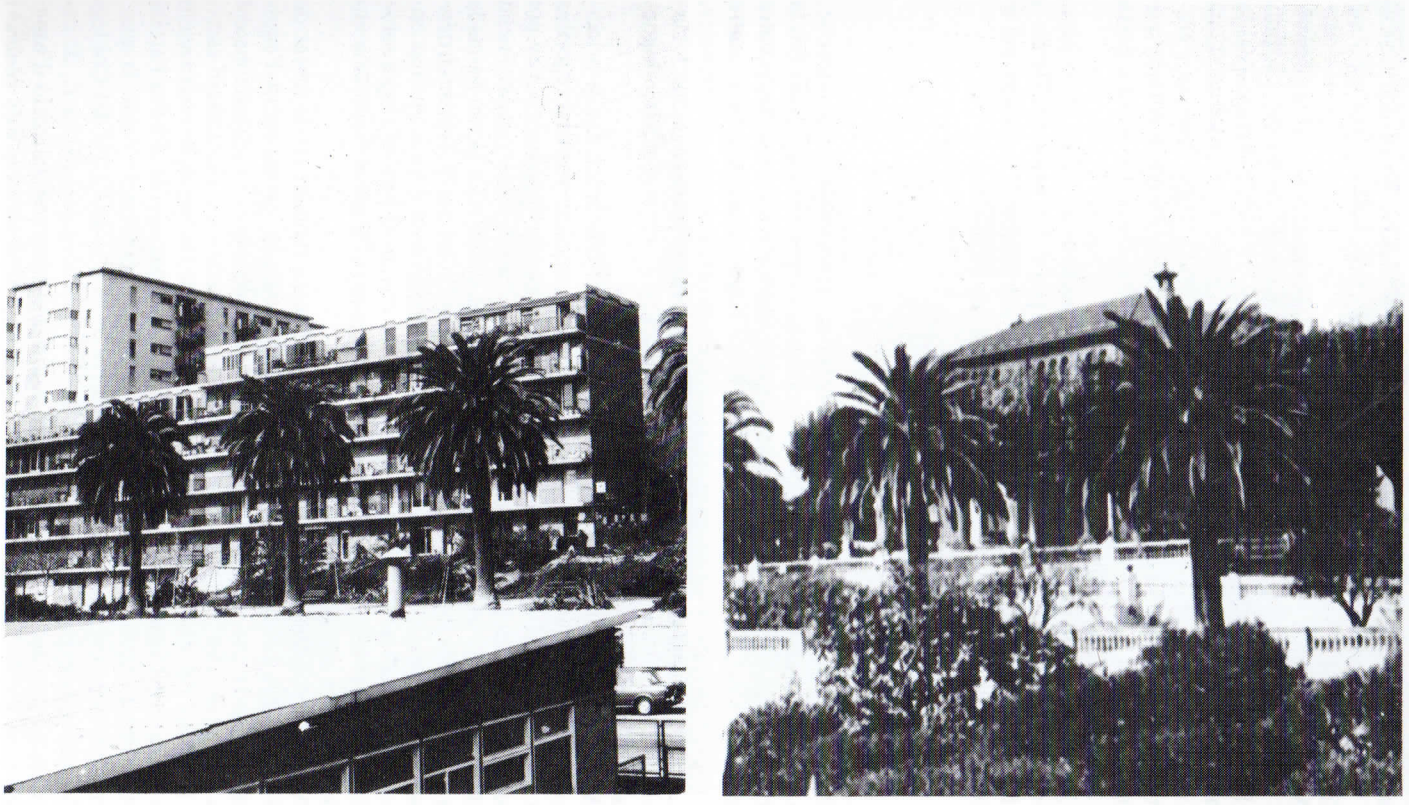
A nivell de planificació urbanística es parla, per primera vegada, de Can Serra l'any 1.953, en el Pla Comarcal de Barcelona, que defineix sobre la superfície del barri dues zones: parc urbà i zona suburbana semiintensiva, amb una ocupació del sòl del 50% cada una. Aquest parc seria l'únic d'una certa importància en el terme municipal de la ciutat.

La compra de la finca fou feta per persones no conegudes. La promotora i principal immobiliaria, «Amaltea, Alcida, Briseida», fou de capital estranger. És el novembre de 1.959 quan es redacta el projecte del Pla Parcial de Can Serra, promogut pels propietaris del terreny.[1] Aquest Pla aprovat per la Comissió Municipal d'Urbanisme el 28 de novembre de 1.961, suposa ja una alteració considerable de la zonificació donada pel Pla Comarcal. Deixa solament un 14% de Parc Urbà, un 20% de zona suburbana semiintensiva i la resta, el 66%, passa a residencial urbana, de major coeficient d'edificabilitat que les anteriors.

La consigna municipal semblava ser: construir, construir i construir fos com fos i allà on fos, destruint la riquesa natural i sense exigir res a canvi a les immobiliàries, ni reserves d'espais per a serveis, ni qualitat en els habitatges. Aquesta fou la política durant la gestió de l'alcalde Matias de España Muntadas (anys 1.962-1.973), home vinculat tant a l'oligarquia local com a organitzacions dretanes. Així es va construir el gran desastre urbanístic que constitueix el conjunt de l'Hospitalet en la dècada dels seixanta. L'argument justificatiu era, precisament, la necessitat d'absorbir la massa immigratòria.

Can Serra havia de ser, segons deien els diaris del moment, «l'Hospitalet del futur», «ciutat residencial», «el Pedralbes de l'Hospitalet». Però aviat començaren noves modificacions sobre el Pla Parcial del 61, sempre augmentant el nombre de blocs i retallant els espais d'equipaments. Tècnicament el mètode utilitzat per a justificar aquests augments consisteix a parcelar el Pla Parcial i així com al principi s'aprova tot el Pla en conjunt, després es demanen modificacions de les petites zones, al·legant que els serveis per a aquesta població queden coberts a la parcel·la del costat que no es contempla en la present modificació. Les dates en què es produeixen les modificacions més importants són: el 2 de març del 64 se suprimeix definitivament el concepte de Parc Urbà, convertint tot el polígon en residencial; el 5 de gener del 66 hi ha una nova

[1] Maria Badia, Vda. de Larrañaga, que actua en representació pròpia i de D. Francisco Crexells, D. J. Pons Ferrer, Cubiertas y Tejados, Urbanización y Transportes (URBAS) i D. Tarrida Coll. Posteriorment, D. Javier Villavechia i D. Marcos Nájar, en nom de les societats immobiliàries Amaltea, Alcida, Briseida, demanen un nova redacció de la composició de volums (4 de gener del 63).

La zona de l'antiga masia Can Serra s'ha convertit en polígon.

ordenació dels volums per a poder ubicar-hi un Institut de Batxillerat, i d'altres el 6 d'octubre de 1.970 i el 18 de novembre de 1.971. En la modificació del 6 d'octubre de 1.970 se sobrepassa fins i tot el coeficient d'edificabilitat definit i aprovat pel Pla Parcial.

A més de reduir l'espai per a equipaments, es disminueix també la superfície per habitatge. Al Pla parcial del 61 es preveien pisos de 80 m^2. Després de les modificacions, les superfícies oscil·len entre 55 i 70 m^2. Augmenta la densitat i el sostre construït. Al Pla Parcial del 61 es preveien blocs de planta baixa i 6 pisos. Al del 71, planta baixa i 14 pisos. Dels 3.000 habitatges previstos inicialment al Pla del 61, es passa a 5.400. Dels 15.000 habitants que proposava el Pla Parcial del 61, es passa a 27.000 habitants. La densitat passa de 500 a 900 habitants/hectàrea.

Quan els veïns arriben al barri, les modificacions ja estan fetes i aprovades, i prou feina tindran inicialment per subsistir, pagar las primeres lletres i aclimatar-se a un barri, «sin asfaltar, sin agua, sin tiendas... teníamos que ir a la fuente a buscar el agua, todavía no había las escaleras...»

* * *

Passarà encara un llarg temps per a conèixer-se i tenir temps d'organitzar-se.

La primera entitat amb poder de convocatòria i capacitat d'aglutinar fou la Parròquia, des de l'any 1.971. Des del començament intentà crear llaços entre la població i petits serveis, des d'un petit local llogat: centre d'esplai, centre de joves, estada per als avis, assessoria jurídica, assistent social, conferències, etc., amb la intencionalitat clara de generar vida social i organitzativa. L'Associació de Veïns sorgeix d'aquest nucli, l'any 1.973, a fi que el barri tingués la seva organització pròpia i independent.

Aquest origen fa desconfiar algú. Sorgeix més per una necessitat de principis que per a respondre a un problema concret i immmediat. Aquests objectius tan genèrics són els que fan que la gent , que no veu clar quin benefici en pot treure, s'hi vagi apuntant lentament. Hi ha, a més, un desconeixement inicial de les possibilitats reals d'aquest organisme: «creí que la Asociación montada por los curas sería un montaje más del sistema...», «Can Serra iba convirtiéndose en una colmena..», «nos prometieron una zona verde y no sé cuantas cosas más; aquí delante no iba ningún bloque...», «yo fui el primer responsable del grupo de urbanismo, pero yo pensaba que era para llamar al Ayuntamiento cuando fallara alguna luz».

Aprovada pel Govern Civil, és elegida la primera Junta el 10 de febrer de 1.974. La seva primera activitat serà la de promoure la reivindicació d'equipaments. Es fa una Exposició gràfica sobre les successives modificacions del Pla Parcial de Can Serra, recollides de firmes, assemblees, informació escrita, i el juliol del 1.974 s'aconsegueix la suspensió de llicències de construcció per un any prorrogable a dos. El motiu és clar: fer una revisió del Pla Parcial de Can Serra. Aquest primer èxit és festejat per l'Associació de Veïns, la qual, aprofitant aquest termini i la col·laboració professional de l'OIU del Col·legi d'Arquitectes, fa un projecte de recuperació de tots els solars del barri, de cara a les necessitats reals de la població actual. Aquesta reivindicació d'espai té un nom mobilitzador, «la Carpa», nom que es dóna al solar més cèntric i

Perspectiva de Can Serra des del c. dels Alps. (Foto: J. Company)

gran que queda lliure, però en el qual ja està aprovada l'edificació de tretze blocs amb un total de 540 pisos. Talment semblava una utopia poder aconseguir-ho.

Hi ha hagut un canvi fonamental en l'actitud de la política urbanística municipal. El 1.973 és cessat Matias d'Espanya i puja l'alcalde Vicenç Capdevila. El nou equip adopta una política més possibilista de frenar la construcció, fer serveis, fer complir les ordenances municipals, etc. Per altra banda, el moviment reivindicatiu es comença a fer sentir amb força arreu de la ciutat i és palès que la dictadura s'està acabant. Un dels personatges clau respecte al procés que anem descrivint és el nou tinent d'alcalde d'Urbanisme, Sr. Fossas. Una de les seves primeres actuacions és la destitució de l'arquitecte municipal Sr. Puig Ribot, responsable dels serveis tècnics municipals durant tota l'època de l'alcalde Matias Espanya. Una de les causes de la destitució és el fet d'haver actuat a Can Serra, al marge de les incompatibilitats legals, com a arquitecte particular de l'empresa que construïa els blocs i la urbanització de la zona amb infraccions flagrants, de les quals es parla llargament a les entrevistes.

Dues raons legals sostenen la nova actitud de l'Ajuntament respecte de la Carpa: la nova llei del sòl, que surt cap a l'abril del 75, dóna armes legals als Ajuntaments enfront de les constructores si han superat l'edificabilitat prevista i no han reservat l'espai públic mínim exigit i el Pla Comarcal de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, que surt a informació pública el juny del 1.974. Es tractava de la revisió del Pla Comarcal de 1.953. No aporta, en realitat, novetats substancials però, aprofitant el termini d'al·legacions, tant l'Associació com l'Ajuntament demanen que reculli la revisió del Pla Parcial de Can Serra. Després del termini per a presentar al·legacions a la Revisió del Pla Parcial de Can Serra, l'Ajuntament desestima les presentades per les immobiliàries i el mes de setembre del 1.975 es fa l'aprovació provisional. La Corporació Metropolitana l'aprovarà definitivament a començaments de 1.977. Mentrestant, les immobiliàries afectades han presentat un recurs contenciós administratiu i han arribat fins al Tribunal Suprem, on també han perdut la causa.

Era necessària aquesta breu exposició per entendre les actituds de fons que hi ha darrera les expressions dels veïns. Pensem en la complexitat legal i tècnica d'un procés en el qual la constructora deixava de guanyar uns 900 milions de pessetes aproximadament, portat, en bona part, per un col·lectiu que no disposava ni dels mitjans ni de preparació suficient, i la constància que significa el seguiment d'aquest procés des del 74 en què s'inicià, fins pràcticament l'any 1.979 en què quedà acomplert i guanyat. Cada petit pas és seguit per l'Associació de Veïns, a través de la Vocalia d'Urbanisme, que de cada entrebanc superat en fa motiu de festa i victòria.

A través dels testimonis es pot seguir l'evolució de l'estat d'ànim dels protagonistes. Al començament és el sentiment de por i d'ignorància. Eren encara temps de repressió i de clandestinitat. De les primeres entrevistes amb l'Ajuntament, se'n dedueix un procés d'anar-se medint mútuament les forces: «hasta pedimos permiso para pegar unos carteles porque había que andar con cuidado», o «cuando el Ayuntamiento firma una cosa no hay quien la tire». Amb els primers èxits la por va desapareixent.

La revisió del Pla Parcial ja està aprovada i la Carpa legalment ja és pel barri, però les excavadores municipals encara no hi poden entrar. El terreny continua tancat, propietat privada de la immobiliària, que exigeix ser indemnitzada. L'Ajuntament, que no té recursos per indemnitzar, hi farà entrar en joc

la Corporació Metropolitana i a través d'una operació tripartita: Ajuntament, Immobiliària, Corporació, finalment s'arriba a un acord. Aquest acord costarà innombrables hores de reunió a representants polítics i tècnics de l'Ajuntament i Corporació i de l'Associació, assemblees obertes al barri, manifestacions, noves recollides de firmes, accions legals i accions il·legals. Entre aquestes últimes cal destacar les vegades que es tira a terra la tanca de la Carpa: des de fer-ho clandestinament amb piquets i de nit, al vespre cap al tard, fins a fer-ho massivament (unes 1.000 persones) un diumenge al matí. Amb raó, a Can Serra, el solar i el nom de «carpa» tenen ja un cert caràcter mític. Ara, finalment, a la Carpa ja hi ha una nova escola d'EGB que porta precisament aquest nom i un mercat municipal.

Si la Carpa ha estat la reivindicació més llarga i complexa, l'Associació hagué de preocupar-se també d'altres problemes: a) Bloc esquerdat. Es tractava d'un bloc de cinc escales amb quaranta-cinc pisos cada una, contruït damunt l'antiga riera de Can Clota i sobre terreny fals. Al cap de poc d'ésser habitat, l'estructura es va assentar i va provocar un moviment considerable i moltes esquerdes. Es va avançar des d'un primer moment en què l'empresa no volia fer-se'n càrrec, fins a firmar un acord en el qual es comprometia a respondre de tot el que pogués passar, en el cas que els veïns necessitessin una nova casa. La reparació i solució definitiva del bloc trigà un any i mig. b) Fàbrica de productes químics Cardoner. Aquesta empresa estava tocant al barri i era altament contaminant per l'emissió a l'aire de productes tòxics. La reivindicació perquè se n'anés fora de la ciutat i recuperar, alhora, el seu solar com a parc urbà, començà el 77. L'any 1.980 ja era fora. c) D'altres reivindicacions urbanístiques: conflictes amb el bloc «Tarrida», urbanització del sector antic, profunditat del metro, esquerdes al col·legi Samontà, conflictes amb l'empresa Procyt, etc., de totes els veïns n'han sortit victoriosos. El més conegut de tots és l'anomenat *muro de la vergüenza*, del qual a les entrevistes hi ha una àmplia ressenya. Per a poder comprendre el sentit d'aquelles converses caldrà, també en aquest cas, fer-ne una breu explicació.

Els veïns s'assabentaren que l'empresa «Inmobiliaria Corin», de la qual era arquitecte el mateix Puig Ribot, pretenia deixar un mur a mitja alçària i la resta en talús. La contructora només contruiria mig mur, però això perjudicava greument els veïns: perdien espai i feia sempre perillós el trànsit per aquella mena de passadís. Els veïns exigiren la contrucció del mur fins al nivell previst en el projecte. Davant la radical negativa de la immobiliaria i del mateix Ajuntament, començaren a dubtar de la seguretat i resistència del fragment de mur construït fins aleshores. Efectivament, els comprovants i estudis encarregats per l'Associació de Veïns donaren com a resultat que el mur no tenia el gruix, ni la cimentació, ni les barnilles de ferro previstes en el projecte. Els veïns ho consideraren sabotatge. Exigiren revisió del projecte. Els càlculs estaven mal fets i firmats pel Sr. Puig Ribot.

Els veïns aconseguiren obligar la Immobiliària, a través de l'Ajuntament, a fer un projecte nou, enderrocar el fragment de mur construït fins aleshores i fer-lo de nou des de la cimentació. No s'acabà fins el setembre del 77. Aquestes lluites han significat per als nostres entrevistats —talment com per a la majoria d'immigrats on hi ha hagut lluites de barri— un element d'integració de primera categoria:

a) perquè van dirigides a la defensa d'un lloc geogràfic molt precís i manifesten la voluntat de participar en l'ordenació del petit territori del seu entorn.

L'immigrat comença a estimar el «paisatge», que ell ha millorat i és, en part, fruit del seu esforç. A Can Serra noms com la Carpa, «el muro de la vergüenza», la «Cardoner» són alhora fites geogràfiques i ideològiques.

b) Perquè ha engendrat unes noves relacions, que en el text queden ben paleses. És precisament en el capítol VIII on es comença a respirar l'existència d'un «nou poble», moguts per interessos comuns. Gent vinguda de regions diferents, que ha anat a parar aïlladament a un barri, comença a formar una comunitat humana capaç d'autoorganitzar-se per defensar els propis drets i organitzar la vida social.

c) Perquè un procés de lluita de barri ajuda a la integració de determinats sectors que queden al marge de les lluites laborals a les empreses. Per exemple, les dones. La lluita de «el muro de la vergüenza», està fonamentalment portada i relatada per dones. Elles són les protagonistes en tant que primeres usuàries del pis i del seu entorn: necessitat de conservar la llum i el sol enfront de l'agressió que significa la construcció no prevista d'un nou bloc a poca distància ; la proximitat dels serveis (mercat, escoles, parc...).

d) La poca experiència històrica en els processos de lluita de barris i les variades circumstàncies que es donen a cada barri, propicien l'autoorganització dels veïns, en entitats obertes, pluralistes i unitàries, que són reforçades si saben assumir les preocupacions concretes de diferents sectors de veïnat. Començaren a ser, aleshores, la petita escola per aprendre a treballar amb gent d'idees i manera de ser diferents, però amb objectius generals bàsics comuns.

e) Finalment, el treball de barri és considerat «menys perillós» que el treball reivindicatiu en una empresa. En el sentit, possiblement, que no atempta contra la seguretat de la propietat de l'habitatge, mentre que el treball sindical en una empresa pot posar en perill el lloc de treball.

Aquestes característiques no defineixen per si soles l'adquisició de consciència de classe. La lluita de barri, a l'igual que la reivindicació d'una millora salarial en una empresa, poden continuar essent expressions d'un esperit individualista i petit burgès. A les declaracions dels nostres entrevistats es donen, però, elements que facilitaran la superació d'aquest individualisme: la consciència de la unitat de poble, que dóna el sentiment de seguretat interior o el convenciment que la consciència de classe no és la resultant natural d'un determinat nivell econòmic, cultural o ideològic. La lluita pel barri ha pogut tirar endavant gràcies a les col·laboracions desinteressades dels tècnics del Col·legi d'Arquitectes, l'OIU, dels del Col·legi d'Enginyers, dels universitaris del barri. Gràcies, també, a la col·laboració entre les dues institucions del barri amb poder de convocatòria, Parròquia i Associació de Veïns.

Per altra banda hom té consciència que amb la pròpia unitat s'ha provocat la unió dels especuladors entre si. Al marge que aquesta afirmació sigui objectivament vertadera o no, ens diuen: «las constructoras que antes se criticaban, a partir de este momento comenzaron a ser amigas». Finalment, es té consciència de la unió entre el poder polític i el poder econòmic o que la repressió està al servei de l'altra classe social: «si Franco viviera, la Carpa sería suya, llena de bloques».

S'és també conscient que el moment en què s'està vivint és el de la desintegració política del franquisme i que hi ha fissures entre els poders polítics de la ciutat i els poders econòmics i caciquils.

Com a suport ideològic d'aquest procés i per canalitzar el malestar o inquietud política que existeix ja en amplis sectors del barri, neix l'Assemblea De-

Perspectiva de Can Serra des de l'Avinguda Isabel la Catòlica.

mocràtica de Can Serra, adherida a l'Assemblea de Catalunya . Està formada per tota la gent activa del barri. No hi ha representació dels partits existents i que viuen encara en la clandestinitat, però sí de les entitats del barri. Serveix per assumir més activament la lluita directa de les llibertats democràtiques, l'amnistia, etc. salvaguardant en els moments més crítics l'Associació de Veïns (afusellament de Txiki, mort de Franco...). Molt aviat, l'Assemblea Democràtica convocarà actes públics firmats, il·legals segons la normativa d'aquell moment.

* * *

És palès que per als nostres entrevistats hi ha hagut un canvi cultural imposat pel canvi del sistema de vida i hàbitat. Tota col·lectivitat que viu i progressa crea el seu llenguatge propi i un nou univers simbòlic i mitològic. L'existència d'aquest llenguatge serà senyal de l'existència, allà, d'una comunitat.

Retrobem aquí la diferència entre «cultura rural» i «cultura urbana». Els símbols que en el món rural implicaven rígids controls socials —*el cura*, la processó, el cacic, l'autoritat civil, el mestre, la família, etc.— aquí han deixat de complir la seva funció. En la mesura que un grup canvia de controls socials i n'accepta uns altres, canvia de cultura. L'anonimat de la ciutat, la llibertat del compliment religiós, la capacitat col·lectiva d'enfrontament amb les autoritats locals, la desintegració de la família, etc., fan que els controls socials, polítics, religiosos, ideològics, siguin més llunyans. Precisament una de les dificultats greus dels nous barris i ciutats-dormitori creats per absorbir la immigració és la manca de referències concretes, siguin personals, històriques o ideològiques que facilitin la integració dels nous vinguts.

Amb voluntat de superar aquesta dificultat, a Can Serra va fer-se l'esforç de posar en circulació determinades expressions que complissin aquesta funció psicològica d'identificació amb el grup, i que queden sobradament explícits en els relats. I si la realitat, en molts casos, fou més precària que el que s'explica en els relats, aquestes expressions exercien, almenys, la funció d'un nou tipus de «control social» en tant que explicaven un nou model de moralitat col·lectiva, de necessari comportament exigit dintre del grup. En realitat, a més, aquests mites servien de reclams transformadors en un moment polític en què la unitat contra la dictadura era necessària. Era, un moment propici al naixement de mites i de crides a la unitat, que la força del moviment popular fàcilment sabia traduir en signes: *el muro de la Carpa*, tres vegades enderrocat i tres vegades reconstruït per la immobiliària, el *tambor* que convocava els veïns per a qualsevol manifestació: «al oir el tambor algunos pensarían que era más una fiesta que otra cosa».

La construcció material del local de la parròquia, com a empresa col·lectiva i gratuïta en la qual pogué participar tothom, fou un d'aquests fets considerat pels veïns: «uno de los pilares de esta unión que hay en Can Serra». La no existència d'un edifici-església al barri, plantejava als responsables de la parròquia tres possibles sortides: no construir res, continuant de manlleu al teatre de l'INB del barri i itinerants pels domicilis particulars dels veïns; construir un edifici «en forma d'Església» o contruir un edifici d'usos múltiples. El barri optà per aquesta tercera solució. Es construiria un local, amb la col·la-

boració de tots els veïns del barri interessats, que pogués servir posteriorment per a les múltiples necessitats de Can Serra.

A partir d'aquell moment, la construcció física de l'edifici durant l'estiu de 1.974 fins al juny de 1.975, serà una realitat simbòlica de la construcció interna de la col·lectivitat del barri; frases com «construiremos el barrio», «construimos la comunidad» o «construimos la Iglesia» tenien un contingut molt més ampli que el de l'estricte significat literal. Durant tot el procés es jugà amb aquest doble significat de determinades expressions. Durant l'estiu del 74 un centenar de persones de totes les edats varen participar en la construcció dels fonaments i aixecant parets. A partir de la tardor, només podien anar a treballar-hi els dies festius. Es deia aleshores que «trabajar por los demás es una fiesta». La mateixa paraula de Reconciliació amb què es batejaren els locals, tenia una buscada significació múltiple i alhora vertadera, en tots els possibles significats. Significats que quedaren recollits en el Manifest de la Reconciliació, solemnement proclamat en ocasió del final de les obres, el 24 de juny de 1.975, i que durant molt de temps ha servit de referència ideològica. Cal valorar la situació del moment en què fou escrit: el 1.975 fou proclamat «Any Sant de la Reconciliació»; era també l'any que les organitzacions polítiques d'esquerra anomenaren «de la Reconciliació política entre espanyols» en plena campanya per l'amnistia. Però Franco era a les acaballes i era un moment de notòria repressió i violació dels Drets Humans. En acabar l'estiu, Txiki seria afusellat.

Les intervencions que hi ha a les entrevistes respecte d'aquest fet posen de manifest la participació popular «por encima de las ideologías de cada uno», participant-hi «criatianos y no cristianos, porque era para un bien del barrio», gent de totes les edats «jóvenes, abuelas y niños con la misma ilusión, recuerdo a aquella abuela de 70 años pintando»; «me sentía solo y fui a trabajar, porque vi que aquello iba de buenas intenciones, y el tute que me pegué!, yo creo que hasta engordé de satisfacción», «vimos que había que tirarlos para adelante porque el barrio lo necesitaba. El Pedro que era el que lo veía más difícil, se tiró allí una vacaciones», «no teníamos descanso pero estábamos disfrutando. Se pasaba un compañero por casa y te decía: a ver si te pasas... y decías bueno, bueno, ya pasaré», «la pena que ahora tengo es no haber podido trabajar en esto porque acabábamos de llegar al barrio, que no pueda decir ahora: mira, esta pared, este suelo lo puse yo...» Els mateixos veïns resten admirats de l'obra realitzada i del que són capaços de fer: «nunca pensé que podríamos construir unas salas tan hermosas...», «pero, me decía, ¿es posible esto?, ¿es posible esto?».

En un món en el qual no hi ha senyals d'identificació personal ni col·lectiva, un fet d'aquest estil es converteix fàcilment en un símbol i deixa marcades les persones i la col·lectivitat que l'ha creat: «esto es lo que ha hecho que a los locales se les tenga tanto respeto», «entro a los locales como si fueran mi propia casa...».

La major part deixen constància de la seva estranyesa davant de l'actitud de la institució eclesiàstica del barri. A Can Serra, la Casa de Reconciliació ha exercit una clara acció aglutinant de barri, deixant locals per a activitats aleshores clandestines; o, de manera habitual, per a activitats culturals del barri, l'escola d'adults, teatre, cinema, grups d'esplai, etc.: «cuando vinieron a pedir para Iglesia, la verdad, dijimos que para Iglesia no, pero sí si era para escuela o instituto o algo así. Ahora vemos ¿que si para Iglesia?, pues para Iglesia!». Utilitzant l'Assemblea dominical com a lloc d'informació i per a plan-

tejar problemes col.lectius: «estaban terminando la misa y fuimos para decir que se unieran a nosotros para tirar la valla de la Carpa», «aquella persona de Cerámicas Barcelonesas tenía toda la razón, porque nosotros entendemos el Evangelio así...», «muchos no estaban de acuerdo con la predicación, como por ejemplo lo de aquel día del fusilamiento de Txiki...»

* * *

Hem descrit els successius canvis culturals que posen de manifest els nostres entrevistats.

De resultes d'això surt entre els entrevistats una de les constants més definides en totes les entrevistes: la necessitat de la cultura escrita com a una de les armes necessàries per a progressar. La definició més contundent d'aquesta necessitat la dóna precisament una alumna de l'Escola d'Adults: «A nosotros nos han pegado siempre palos porque no tenemos LA PALABRA, pero si la cosa cambia, ya veremos quien tiene la palabra», o d'altres: «si quiero progresar debo prepararme», «lo que aquí hace falta es más cultura», etc..., la llista seria interminable.

Els coneixements «instrumentals», els que serveixen per guanyar-se la vida o per aconseguir una col·locació, al camp s'adquireixen, sobretot, per l'experiència. A la ciutat tots aquells coneixements adquirits no serveixen de gran cosa. De rebot consideren espontàniament que aquells coneixements «no valen res». Això porta a sentiments d'ignorància i d'analfabetisme. El procés d'adaptació a la ciutat exigeix un nou tipus de «cultura», que no és tant el fruit de l'experiència com del fet d'haver anat a l'escola: cultura de la lectura i l'escriptura.

A aquest complex l'immigrat ha respost amb un envejable esforç autodidacta: valent-se per si mateix en les petites reparacions o millores de la casa, i per obtenir una nova oportunitat laboral: estudis per correspondència de delineant, de llauner. Però no solament és l'exigència de la societat industrial per poder progressar laboralment, sinó l'admiració de la cultura com a tal...

A mig curs 1.971-1.972 començà a funcionar a Can Serra una Escola Nocturna d'Alfabetització d'Adults que des d'aleshores ha funcionat ininterrompudament. Dels 25 alumnes del primer any es va arribar a uns 300.

Malgrat l'alt índex d'analfabetisme a la ciutat l'Escola topà amb una dificultat insospitada: no acabava de connectar amb la gent, ni de mantenir l'assiduïtat dels assistents: llargues jornades laborals i, per tant, cansament i necessitat de descans en arribar de la feina; canvis continuats en els torns de treball; la possible vergonya d'aparèixer públicament com a analfabets; no sentir-ne la necessitat per als qui, a 40 anys, han après a valer-se per si mateixos sense lectura ni escriptura; la necessitat de posar-se a treballar; per a les dones, la resistència d'alguns marits.

Possiblement, a més d'aquestes dificultats n'hi havia d'altres de fons, en els continguts que es lliuraven: «Iba a la escuela pero lo dejé, porque a mi aquello de los hombres primitivos no me entraba. Además, yo quería aprender rápido a escribir...»

Els interessos, doncs, dels qui vénen a l'Escola poden ser per uns objectius ben concrets i definits: contacte amb els del poble; els fills; qüestions laborals;

vida quotidiana; repassar els comptes de la plaça; escriure un telegrama; enviar un gir postal, etc...: «No puedo contestar las cartas de los paisanos o me cuesta una tarde y no la tengo», «No entiendo nada de lo que mis hijos aprenden en la escuela y quiero ayudarles», «Quiero poder escribirle a mi hijo que irá a la mili», «firmo los contratos de trabajo sin saber lo que firmo, luego me enredan», «me lo exigen en el trabajo», «cuando servía, para mí ir en metro desde la estación de Sants a la Sagrera era un martirio, porque por debajo todas son iguales y tenía que ir contándolas».

D'altres, amb interessos més genèrics, pensen en el prestigi o profit social que en podran treure. Cal remarcar una certa categoria mítica de determinats coneixements: «Quería interpretar planos», «un compañero mio adelantó en el trabajo más que yo porque él sabía interpretar planos», «yo ya sabía bastante de albañil, pero me faltaba una cosa: saber interpretar los planos».

Ben aviat, tant per a uns com per als altres, el camí es farà més llarg i difícil que no es pensaven. Cal establir un nou mètode en el qual els continguts estiguin directament lligats amb la pràctica quotidiana amb nocions d'urbanisme, de dret laboral, de la interpretació del full del salari, de la compra a la plaça. Es tractava de fer intervenir el màxim nombre d'activitats, sensitives, manuals, imaginatives, intel·lectuals, en un esforç per a donar elements d'interpretació de l'entorn; d'ampliar el concepte «escola d'adults» a altres àrees que poden no semblar estrictament acadèmiques; de revalorar, fins on sigui possible, el bagatge cultural que posseeix del món rural, esdevingut inútil entre la cultura industrialitzada de la ciutat, etc., sense deixar la dimensió estrictament acadèmica, que és el que motiva la majoria: aprendre a llegir i a escriure i obtenir el Certificat d'Estudis Primaris.

Per als qui ja han superat aquest nivell, sorgeixen unes dificultats acadèmiques noves, no del tot manifestes en la presentació d'aquestes entrevistes, en bona part per la correcció i ordenació que n'hem hagut de fer: la carència de criteris de sintaxi; la migradesa del vocabulari, o la carència de les nocions d'espai i de temps, imprescindibles per a l'aprenentatge de la Geografia i la Història, difícils d'assolir per l'adult si no es va adquirint de petit; difcultat aquesta que pot arribar a la impossibilitat d'ordenar cronològicament els esdeveniments de la pròpia vida. La concepció i l'interès per les matemàtiques com a operacions mecàniques, sense raonar ni entendre, etc.

Els que han superat les dificultats no dubten a expressar-ho: «para mí esto es como llegar a Ministro; no lo hubiera soñado en la vida», per l'esforç que hi ha posat: «venía cansado del trabajo, pero al llegar, pum, pum, cogía mi carpeta y a la escuela», per la voluntat de continuar: «seguiré estudiando», per la ingenuïtat parlant amb un fill: «¿verdad que te gusta que tu papá vaya al colegio?».

Finalment, cal dir que on es manifesta de manera indubtable l'interès per la cultura, és en la preocupació pels estudis dels fills: «yo me arrastraré, pero quiero que mis hijos estudien», i a nivell general en el barri per les Associacions de Pares de les escoles.

* * *

L'immigrat supera amb dificultats la seva crisi, el sentiment d'haver estat

trasplantat; a dintre seu queda un conjunt de sentiments de fracàs, de persona no realitzada. No cal preguntar gaire perquè aquests sentiments s'expressin; surten sense voler en el transcurs de la conversa, frases fetes: «nosotros éramos de los mirones cuando la Asociación salia en manifestaciones, pero por timidez. Veíamos a la gente algo superiores a nosotros», «Me encuentro corto», «Mira que en esto mismo de estar en la Asociación... Muchas veces me echo un pulso y me digo: ¡voy! Y llego allí con toda la esa de decir: ya pasaría ya. Pero miro y me digo, ¿y si paso y me dicen que no es para mí? Y ya por ese miedo, pues no paso. Si en aquel momento mira alguno y me dice «pasa», pues paso. Pero si no, no paso porque pienso que molestaré». Sentiments de rancor o de desconfiança. Sentiments de fatalisme. De solitud, de no haver estat mai estimats per ningú: «toda la vida trabajando, toda la vida viendo a mis padres como los he visto..., la verdad es que es odio,es odio lo que se acumula. Es el rencor que guarda uno del pasado».

No cal repetir indefinidament els exemples. El to general de les entrevistes és d'un pessimisme connatural. Els nostres entrevistats, mirant el passat, són capaços de discernir les causes del mal de l'emigración. Doncs bé, en el treball de barri pràcticament tots testimonien haver trobat un nou sentit a la vida. Podria dir-se que després de l'estabilitat afectiva trobada per la parella o el casament o la reunificació de la família, les amistats que s'han anat creant al barri curen, en part, aquell trauma primer: «este participar en la vida del barrio y de la Asociación me ha cambiado... me ha supuesto dejar de lado aquel miedo que tenía...».

La lluita de barri ha possibilitat, a més, un creixement personal: «antes no me atrevía ni a hablar delante de los compañeros, y ahora puedo dirigir una Asamblea», «esto ha sido más que hacer una carrera de Universidad». Canvi que, en alguns casos, reconeixen que ha afectat fins i tot les relacions de parella: «si ahora mi marido llega tarde no me pongo como me ponía antes, nerviosa y cohibida. Yo creo que ahora es al revés», «al comienzo me ponía muy nerviosa con las reuniones de él, siempre en la Asociación. Le decía que no llegara tarde. Hasta un día, le cerré la puerta y lo dejé fuera. Y él venga gritar, ábreme, ábreme. Ahora he sido yo misma la que le ha llevado comida a la Corberó durante los días que allí han estado encerrados. Hasta hemos comentado que desde que estamos en esto no nos hemos enfadado, y antes cada dos por tres». Entre aquells homes tímids de l'inici del llibre ha passat alguna cosa viscuda en comú i comencen a haver-hi elements de possible transformació, individual i col·lectiva.

L'ambientació general de l'eufòria viscuda en col·lectivitat fou un dels elements que ajudaren a aquest canvi. Les lluites urbanístiques, pràcticamente totes en fase de resolució positiva en el moment en què es feren les entrevistes eren motiu suficient per tenir sentiments de triomf que engendren solidaritat. Hauria estat la mateixa cosa si el resultat de les lluites hagués estat un altre, si hi hagués hagut una intervenció més directa i ràpida de la policia en les manifestacions al carrer, si en lloc de ser el 75 hagués estat el 73?

Unitat i eufòria, però, que no es presenta sense fissures. Al text apareixen dificultats que podrien comprometre el treball de barri: personalismes, cansament, manca d'activitats, manca d'informació, dificultats de temps per a compaginar el treball en el barri i el del partit o sindicat, relacions difícils entre membres de partits diferents amb la sensació que es «trenca la unitat» haguda durant l'època de la clandestinitat, etc. Tot i amb això, sembla clar que en aquest

primer moment de treball de barri i sortida a la superfície hi ha, per part de tots, un esforç clar per a avaluar més tot allò que uneix que el que separa.

Finalment, un altre símptoma que aquest procés s'ha viscut com a col·lectivitat, és el reconeixement explícit per part d'alguns testimonis sobre l'existència de determinats liderats, que, a part de possibles referències a algú en concret, es refereixen fonamentalment a l'Associació de Veïns com a Institució que ha catalitzat els interessos del barri, no només dels socis.

La dinàmica de grup dels barris d'immigració és difícil i complexa. Els desequilibris personals al·ludits tenen també la seva manifestació col·lectiva. És el treball lent d'un subconscient col·lectiu encara no sedimentat que pot despertar, en qualsevol moment, conflictes o explosions col·lectives esporàdiques no explicables per un raonament lògic i no controlables i que, mancat de referències culturals més àmplies, es presta a tot tipus de manipulacions. Agressivitats col·lectives, intemperances, sectarismes, exigències d'un benestar social que no té res a veure amb la consciència de classe, poden no ser sinó un mecanisme de defensa del greu trauma de l'emigració. Possiblement la normalització no s'assoleixi sinó amb el pas del temps, el pas cap a la segona generació.

* * *

L'immigrat troba a Catalunya, a més, la dificultat complementària del fet nacional català. Li serà necessari seguir no solament l'adaptació superficial a la nova societat en les seves estructures i organitzacions, sinó iniciar un procés profund, les dificultats del qual no escapen a ningú, d'anar assimilant progressivament el comportament i la conducta, les arrels històriques que justifiquen unes determinades actituds en el present, els costums i els valors de la societat receptora. Tenint present que tot això ve vehiculat per una llengua diferent a la seva. A ningú no escapen tampoc els atàvics ressentiments en contra fomentats pels interessos polítics. Es tracta d'un procés profund d'aculturació.

D'entrada, cal assenyalar que els patrons culturals amb què venien els nostres entrevistats a Catalunya eren de doble signe; els uns, amb una certa admiració buscant feina a la zona més desenvolupada de la Península: «porque Cataluña es lo más europeo de España. Me llamó la atención que en Alemania no había catalanes. Es, me decía yo, porque no necesitan emigrar», «Yo ya tenía una imagen de Cataluña desde la cárcel, porque los catalanes recibían paquetes de comida y nosotros no».

O la reiterada imatge de la laboriositat catalana. La imatge del català treballador, seriós, estalviador, ha estat una de les atraccions d'immigrants cap aquí. Un cop aquí, aquestes mateixes imatges es mantenen: «En Cataluña todos son trabajadores y ahorradores», «¿Qué os han hecho los catalanes?: dar trabajo,y si alguna vez se toman un vaso de vino, no pasa de ahí, no son como nosotros».

Superposat, amb aquesta imatge hi ha, el clixé negatiu del català interesssat, individualista. O, fins i tot, aquella concepció que lliga el concepte de catalanitat a una determinada classe social, la classe burgesa: «a los catalanes les cuesta coger amistades, son muy suyos, es un carácter muy cerrado, no son como los castellanos», «¿quienes apoyan a Tarradellas?, pues los catalanes-catalanes, los que tienen los millones». Són pocs els que fan anàlisis més matisades a l'estil d'aquesta expressió: «esta división entre catalanes y de fuera es una espina que intenta meternos el capital para dividirnos».

Superada la primera etapa, la major part han iniciat un procés irreversible. Com més passen els anys, més l'immigrat va perdent les característiques pròpies de la seva societat d'origen i abandona la idea de tornar: «Ya no conozco a nadie en el pueblo», «Yo no le tengo amor ya a mi tierra... tengo a mi madre que sufre y basta», «He abandonado la tierra, he renunciado a ella», «Aquello ya no es mi tierra; allí ya me siento extraña».

Però les ciutats i barris-ghetto com Can Serra dificulten la integració en un món del qual, d'altra banda, no reben cap contacte personal o, si existeixen, són molt esporàdics. L'immigrat pot començar a no ser res, a no tenir arrels enmig d'un «maremágnum que ahora ya no se donde estoy». El caràcter d'aquesta col·lectivitat (andalusos, castellans,...), pot evolucionar exclusivament buscant les pròpies arrels afectives en la solidaritat de classe, amenaçada, també ella, pel nou tipus de societat consumista.

Cal dir que, en la majoria, hi ha una clara intencionalitat d'integració. Però falten els mitjans i els senyals més pròxims per a poder-ho fer. La vida i les amistats, el treball, el pis, potser *el terreno*, els afinquen aquí com els haurien afincat a qualsevol altre possible lloc d'immigració. Sobretot els afinquen aquí els fills: «ellos son de aquí y es lógico que quieran a su tierra».

En algunes expressions sembla com si, enfront d'un implícit fracàs personal del marit o de l'esposa: «nosotros ya hemos sufrido demasiado», en les seves ambicions professionals o de realització social, projectin el seu desig d'integració en els fills. Els estudis, la realització personal, la catalanització dels fills seran la seva pròpia integració.

En escollir Catalunya com a nou lloc de residència, cap no s'havia plantejat la dificultat del català-idioma com a problema. Molts, tot i sabent-ho no s'havien plantejat que una llengua diferent significa tot un món cultural nou. Però també és cert que, si més no per als nostres testimonis, un cop aquí tampoc no ho ha estat de problema.

Un dels problemes greus que en aquests moments té plantejat Catalunya és la homogeneïtzació ètnica per barris. La mobilitat de les onades emigratòries en les diferents fases en cerca d'un habitatge digne —barraquisme en els primers moments equivalent a subproletariat, viure de *patrona*, de relloguer o d'altres formes semblants—, acaben refugiant els immigrats en barris homogenis i perfectament delimitats geogràficament respecte dels barris habitats per autòctons. L'immigrat s'hi sent protegit i s'hi refugia, arribant a constituir veritables ghettos d'ètnies andalusa o castellana, en els quals el català no hi és present ni és necessari. Entre paisans s'ha semiorganitzat una nova vida urbana (bars, penyes flamenques, etc.), per als qui la tradició cultural catalana és tan llunyana com ho era des d'Andalusia. Les estadístiques ens diuen que l'endogàmia ètnica als barris d'immigrats arriba a un 70%. Aquests matrimonis no podran ja trametre als seus fills la tradició del seu lloc d'origen per manca de context i encara que ho intentessin, trametrien la de l'època en què ells varen marxar, però no han tingut possibilitat de conèixer la d'aquí.

D'altra banda, són els barris amb una infrastructura d'equipaments socials més deficients. En un primer moment, els veïns en pateixen les conseqüències i prou. Però aviat se sap identificar l'explotació a l'empresa amb l'explotació a d'altres dimensions de la vida: habitatge, sanitat, transports, cultura. El despertar reivindicatiu ha tingut una importància trascendental per al futur de la integració de l'immigrant a Catalunya. En els interessos defensats per les Associacions de Veïns hi han estat vinculats membres de classe obrera i sectors

populars d'immigrats, barrejats amb catalans autòctons, ja sigui com a veïns interessats en la mateixa reivindicació o a través d'organismes tècnics que han prestat el seu ajut. Varen oferir una primera possibilitat d'organitzacions, essent, per a molts, el primer graó de participació en la xarxa organitzativa de la vida cultural de Catalunya. Les pedres, les cases, l'asfaltat dels carrers, comencen a ser signes d'una nova història viva, i les lluites han recomposat per a alguns unes relacions humanes perdudes i que sovint fins en aquell moment, havien quedat recloses en el petit recinte familiar o en el cercle dels parents visitats el diumenge; possibilitaven, que l'immigrat se sentís membre actiu i protagonista en la construcció d'una nova societat.

Sembla que com a mínim els nostres testimonis han començat un procés d'integració a Catalunya. Per a algu d'ells tornar al poble «amb matrícula de Barcelona» és senyal d'haver triomfat, d'haver deixat definitivament el passat d'angoixes. El passat queda, d'una manera definitiva, com a passat. Però el futur estarà en els fills, no en un mateix.

Immigració i situació actual

En els seus inicis el problema de la integració dels vinguts de fóra de la societat catalana es plantejà com un debat entre la prioritat que havia de donar-se a la reivindicació nacional o a la consciència de classe de cara a la formació de la nova societat catalana. Els baixos nivells de conflictivitat que es produiren entre les dues comunitats manifesten l'actitud positiva que hi hagué. Aquell debat ajudà a crear el clima de serenitat necessari per evitar la fractura de la societat catalana i no en foren aliens els que posteriorment apareixerien com a dirigents de les grans formacions polítiques. Així s'explica el trànsit relativament suau que respecte d'aquest tema es va fer en els moments del pas cap a la democràcia. La historiografia d'aquest debat ha estat sobradament feta.[1]

Han passat deu anys, però, des que es varen fer aquestes entrevistes, i em crec ara amb l'obligació d'afegir una reflexió actualitzada. Durant aquest temps la societat catalana ha experimentat uns canvis radicals tant en la realitat nacional com en la laboral: la recuperació de les institucions catalanes i la seva presència pública en la vida quotidiana, l'inici de la normalització lingüística a l'escola i als mitjans de comunicació, la nova vitalitat de les expressions culturals, de la recuperació històrica etc., però també la crisi industrial i económica o l'aparició de l'atur forçós, han incidit en les valoracions i actituds de l'immigrat respecte de Catalunya. Caldria una nova anàlisi d'antropologia cultural per saber si aquests factors han incidit, i fins a quin grau, en el procés d'aculturació iniciat o d'acostament de les dues comunitats. Els resultats de les últimes eleccions al Parlament de Catalunya poden crear a segons qui el miratge de creure que el drama està superat i la integració està feta. Afortunadament crec que no és aquesta l'opinió majoritària dels qui les guanyaren. Els processos culturals necessiten un temps més llarg que el que permeten les os-

[1] JACQUELINE HALL: **Immigration et nationalisme en Catalogne**, Perspectiva Social nº 14, ICESB, Barcelona. Juliol-desembre 1979. JOSEP TERMES: **La immigració a Catalunya, política i cultura**, a «Reflexions crítiques sobre la cultura catalana». Generalitat. Barna 1983. JOSEP M. COLOMER: **Espanyolisme i Catalananisme**, pàgs. 188-215, Ed. Avenç, Barcelona 1984. PACO CANDEL: **Els altres catalans vint anys després**. Ed. 62. Barcelona, desembre 1985.

cil·lacions electorals. Cal el pas del temps. Els anys sendimenten, llimen, curen cicatrius encara vives en el subconscient. Les ferides del trasplantament. Però el temps sol no és suficient: cal la ferma i decidida voluntat de tots i la possibilitat de participar en un projecte comú. Caldria valorar sobretot com la crisi econòmica ha afectat la inicial voluntat de catalanització de l'immigrat.

Caldria saber en primer lloc si el terme *immigrat* manté encara avui la mateixa validesa de fa deu o quinze anys; és a dir, si la població arribada entre els anys 50 i 70 se sent encara forastera o nouvinguda, o si mentrestant s'ha produït un cert grau d'identitat amb la terra i la població receptora. Si això fos així, malgrat l'idioma i l'status social, hem de començar a prescindir de l'adjectiu que per alguns pot tenir ja connotacions pejoratives: l'immigrat vol ser considerat català amb els mateixos drets i deures que els autòctons. Els resultats de l'última contesa electoral a Catalunya semblen abonar aquesta hipòtesi a la llum del missatge que els dos grans partits varen dirigir a la població immigrada.

Això no vol dir, però, que hi hagi possibilitat d'elaborar un projecte cultural a l'abast de tothom. Es posa, en definitiva, una vegada més sobre la taula el concepte de cultura catalana o d'identitat nacional. No és casual que d'ençà de la recuperació de les institucions autonòmiques s'hagi tornat a obrir el debat sobre el nacionalisme i la consciència de catalanitat gairebé amb els mateixos termes històrics d'altres ocasions: des de les postures de la dreta conservadora, autoerigida en l'únic exponent de catalanitat, fins a aquells que afirmen que la consciència nacional seria una alienació semblant a la religiosa, provocada, com aquesta, per la dreta i que també caldria superar i eliminar.

El creixent internacionalisme econòmic i les influències culturals americanitzants i uniformadores, més perilloses quant a la destrucció d'un poble per la subtilitat amb què es presenten, pel seu poder econòmic i polític i perquè els seus centres de decisió són més allunyats i impersonals, han introduït nous elements de dificultat per a poder definir el concepte de catalanitat.

El problema està, però, en que les diferents cultures que conviuen ara a Catalunya, reclamant totes elles el dret a la catalanitat, s'identifiquen fàcilment amb l'estratificació d'una societat dividida en classes, i que aquesta estratificació s'agreuja amb la crisi econòmica.

L'immigrat vingué a Catalunya a buscar feina i ara la té en perill, l'ha perdut o no en troba. Malgrat els recels respecte de la societat catalana que tenia en venir, la manca de serveis públics o les difícils condicions d'habitatge que hagué de suportar, la possibilitat de trobar feina era una esperança i la garantia de poder resoldre aquí els problemes que no havia pogut resoldre al seu lloc d'origen. Les entrevistes donen fe que la seva actitud enfront de Catalunya era positiva. Ara, amb unes millors condicions de vida, amb uns millors serveis i potser inclús amb un pis de propietat que teòricament l'ha afincat aquí, la inseguretat laboral ha donat a la seva vida un cert sentit de fatalisme o el convenciment que aquí no hi ha capacitat per a resoldre els seus problemes.

S'ha acabat el mannà del *desenrotllisme* i de les expectatives que creava. No es creen llocs de treball ni es preveu a curt termini que pugui haver-hi lloc de treball per a tothom, almenys en el mode de producció, actual que hem tingut com a immutable: 8 hores, contracte laboral, regulació per conveni, seguretat social, etc. Es parla de la crisi de l'Estat-Providència que garantia el futur i els riscs individuals de la vida dels ciutadans, en el sentit que la contribució d'un escàs contingent de treballadors no serà suficient per a cobrir les ne-

cessitats de tothom. Si per al que vingué de fora l'eix fonamental de la seva vida i el senyal de la seva integració social era el treball, quina serà davant de la nova situació la seva actitud individual i col·lectiva?

Més encara. En les entrevistes hem constatat la importància que l'immigrat concedia a la cultura, i, pel que feia referència als fills, a l'escola. Semblava ser conscient que els nivels socials depenien dels nivells acadèmics. L'evolució tecnològica, però, dels últims 10 anys ha introduït un nou tipus de llenguatge que provoca un salt qualitatiu en la comunicació, i per tant en el domini i control socials. Els instruments necessaris per a adquirir aquest nou llenguatge es caracteritzen, a més, pel seu encariment selectiu i perquè la seva producció i divulgació està encara reservada a d'altres països més desenvolupats. Si els fills d'immigrats difícilment assoleixen ara els coneixements i domini del llenguatge amb el codi actual, tindran esperança d'accés a la nova tecnologia?

Finalment, l'acceptable nivell de vida assolit per amples capes populars durant els últims anys d'expansió econòmica ha fet que el consum aparegui en aquests sectors no solament com un valor acceptable, sinó com a «normatiu». S'han despertat fortes expectatives d'imitació del model de vida i de les despeses que s'havien tingut per pròpies de la classe benestant, desdibuixant les imatges clàssiques de classe social i donant lloc a uns hàbits i a una nova cultura a la qual és difícil de renunciar sense un sentiment de fracàs o de desestabilització de la persona.

En definitiva, la crisi econòmica ha produït el trencament o si més no la interrupció de multitud de processos individuals d'integració al món del treball i al model de societat *avançada* que es buscava amb l'emigració. El cas més greu d'aquest trencament es dóna amb la decisió de tornar al poble. L'immigrat que es decideix a marxar ho fa amb el sentiment de fracàs. Tot i així caldria investigar la importància quantitativa dels retorns i les condicions en què es produeixen per a poder determinar la incidència de la insatisfacció. És diferent marxar amb la possibilitat de reemprendre allà la vida perquè s'ha mantingut la propietat de la casa o el camp, perquè es conserven les amistats o perquè s'ha cobrat una indemnització important, dels que marxen altra vegada cap al buit.

En tot cas, sembla que el qui es decideix a marxar conserva encara l'empenta per començar una nova vida. Però expressions com «si pudiera también yo me marcharía» son cada vegada més freqüents. Perquè entre els que marxen i els que han aconseguit un grau acceptable d'integració hi ha un ample ventall de situacions de marginació, present ja a les entrevistes, però que amb la crisi i l'atur s'amplia. S'incrementen els casos de desnonaments, de famílies en situacions crítiques, de desnutrició infantil i de mendicitat que tenen altres conseqüències colaterals com conductes malaltisses o delictives, robatoris, alcoholisme o drogadicció. No seria difícil avui fer una anàlisi del descens de qualitat de vida a partir de nous indicadors que proporcionarien les sol·licituds arribades als despatxos dels treballadors socials, l'evolució dels dipòsits bancaris de la classe treballadora, el retorn a un tipus d'alimentació semblant al dels anys 50, o les motivacions de la delinqüència que deuen constar en els arxius policials o de jutjats.

Sorprenentment, però, la situació no és aparentment explossiva. Per donar raó d'aquesta aparent atonia o falta de resposta s'aventuren les hipòtesis de l'increment de l'economia no declarada a través d' uns circuits complexos que emmascaren les xifres de l'atur real, i difícils d'avaluar quantitativament per

la seva pròpia naturalesa subterrània. D'altra banda, si el percentatge més gran d'aturats correspon a la població jove, significa que els pares suporten la improductivitat econòmica dels fills fins a una edat avançada. Fet que afavoreix que el trànsit cap a una societat d'ocupació parcial es faci més suaument, però provoca alhora situacions familiars noves —dependència econòmica dels fills, endarreriment de l'edat mitjana del casament, importància de les pensions dels jubilats, etc.—, les conseqüències culturals de les quals no estan estudiades. Però també la situació que hem descrit és la d'un imparable trànsit a situacions de subproletariat, cap a actituds de supervivència individual i autodefensives; cap al que s'ha anomenat presència del tercer món a casa nostra. Pot ser que això expliqui, per exemple, la falta d'interès per la sindicació que es manifesta precisament ara, en moments de crisi, i del fenomen generalitzat de l'afebliment de la vida associativa.

Sindicats, Associacions de Veïns i altres entitats de tipus reivindicatiu han jugat durant anys, un paper fonamental d'ajut a la població sobrevinguda per afincar-se a un lloc i espai geogràfic concret i per obtenir unes noves relacions humanes en substitució d'altres que es van haver de trencar amb l'emigració. Foren una excel·lent mediació d'arrelament. Aquesta trama civil que vertebrava la societat ha perdut amb pocs anys la seva força i capacitat de convocatòria i en alguns casos ha deixat d'existir. Jo crec que no és aliena a aquest fenomen la consolidació de la democràcia formal en el nostre país, la tendència a relegar en els elegits cada quatre anys les responsabilitats cíviques que la població creia que havia d'assumir quan es considerava que les autoritats eren ursurpadores del poder o no representatives. D'altra banda, molts dels temes que les Associacions de Veïns assumiren com a termes reivindicatius prioritaris, sobretot problemes urbanístics, estan en vies de solució i ara és més difícil trobar objectius culturals comuns. Els grups abans cohesionats estan ara dividits o enfrontats per diferents opcions polítiques. A aquests fenomens, lògics en el trànsit d'una situació excepcional a una situació normalitzada, cal afegir-hi el sentiment de la inevitabilitat de la crisi econòmica i el clima de fatalisme produït per la complexitat de la situació internacional i de la nostra dependència respecte d'ella.

Malgrat que la crisi econòmica afecta fonamentalment les zones industrialitzades de tot l'Estat, a Catalunya té una repercussió directa i complementària en el tema de la immigració. Em limitaré a comentar les conseqüències geogràfiques que pot tenir, i en el segment de població més afectat per l'atur, els fills d'immigrats.

Catalunya és una realitat plural. Cada grup dels que hi vivim necessita un tractament diferenciat amb l'objecte que tot català tingui les mateixes oportunitats de promoció personal i de participació. La realitat, però, és que els grups són tancats sobre si mateixos, culturalment, lingüísticament i socialment, sobretot els de les procedències catalana i no catalana, com a conseqüència de la manera com es varen formar els barris d'immigració. Ara bé, la crisi i l'atur afecten de manera desigual les diferents àrees geogràfiques de Catalunya, i els barris d'immigració, pel fet d'estar més greument afectats per la crisi, poden anar-se convertint en les zones normals de la ubicació de la marginalitat social. Es corre el perill de les «Catalunyes incomunicades», de consolidar la divisió cultural de la societat catalana, no per la voluntat individual o col·lectiva de l'immigrat, sinó pel lloc que ocupa a l'escala social que a grans trets correspon amb el seu lloc de residència. Pot acabar consolidant-se una cultura

catalana de zones rurals i urbanes benestants, i una altra cultura de tradició i expressió no catalanes a la perifèria de les concentracions industrials en un context social degradat, addictes a les noves *ferias de abril, del rocio* i processons de Setmana Santa. Cultura que no tindrà ja contacte amb el seu lloc d'origen, però que tampoc no en podrà tenir amb les expressions de la tradició catalana.

En aquest aspecte tindrà una particular importància el disseny de la futura divisió territorial de Catalunya i el paper que podrà jugar cada comarca en el projecte global de Catalunya. De manera especial tindran una particular importància les relacions que hauran d'establir-se entre Barcelona i la resta de municipis de la seva àrea metropolitana. Tindran, per exemple, aquestes ciutats la possibilitat de reciclar el seu territori, que en el moment de la seva urbanització nasqué ja com a territori degradat?. Com cristalitzaran sobre elles les ànsies expansionistes de Barcelona, tan ràpidament accelerades durant els últims anys en ocasió del projecte de ciutat olímpica?

Des d'un altre punt de vista, les repercussions que la crisi té entre els immigrats afecta de manera directa la viabilitat de la integració a Catalunya dels seus fills. Fins fa poc, el món adult tenia un projecte de societat relativament abastable, uns instruments d'anàlisi coneguts i uns mecanismes de reacció experimentats. El món jove s'hi sumava en funció de la quota de responsabilitat que com a jove veia que li pertocava. Així ens crèiem que passaria respecte de la primera generació de fills d'immigrats pel que feia a la seva participació al projecte cultural de Catalunya, i de fet hi havia hagut suficients àmbits de simbiosi entre catalanoparlants i castellanoparlants perquè es pogués entreveure que el jovent assumiria aquesta responsabilitat. Primera víctima de l'atur, sembla ser que una bona part del jovent passa dels interessos i voluntat dels pares, formant closos tancats en els quals predominen nous valors. L'ús que el jove fa de l'abundant temps lliure de què ara disposa i aquests nous valors culturals entre el jovent fills d'immigrats ha estat objecte de nombrosos estudis; les solucions, però, són difícils perquè depenen del nou model de societat que s'està prefigurant.

No ens valen els paràmetres teòrics o pràctics sobre els quals havíem basat les esperances de la integració de l'immigrat a la societat industrial catalana, perquè tot estava fonamentat sobre la integració al treball i a la vida associativa. Les institucions que donaven suport a aquest plantejament estan desorientades davant els ràpids canvis socials i polítics dels últims anys, davant la internacionalització del capital i de la cultura i havent de fer front a l'avenç ideològic i polític de la dreta conservadora amb uns instruments d'anàlisi fonamentats sobre el tipus de contradiccions socials de l'època de la industrialització i socialdemocràcia de finals del XIX vigents gairebé fins ara. La dinàmica dels trusts econòmics i la tecnologia ha passat al davant, i molt, de les alternatives de democratització de la societat, de participació, que per mòbils de justícia i exigències ètiques havien plantejat les esquerres. Ara és més difícil entreveure i dissenyar el futur.

Són aquestes les raons de la dificultat o aparent incapacitat per donar resposta pública als problemes que afecten la població immigrada en tant que classe obrera sobrevinguda a Catalunya?. En tot cas, queda clar que és prematur preveure per on passaran els paràmetres socials i de consciència de catalanitat que vagin més enllà de la difosa consciència de catalanitat de la qual actualment fan gala alguns sectors d'immigrats. Falta en primer lloc una base documental

i estadística suficient que justifiqui o demostri algunes d'aquestes hipòtesis . Però cal també que el procés de reflexió per retrobar la pròpia identitat es faci des de tots el àmbits de la societat catalana.

Caldria promoure que cada localitat i comarca iniciés un procés de reflexió sobre si mateixa, la seva història i la seva aportació al projecte global de Catalunya; caldrà que la reflexió la facin també els catalans que hagueren de marxar del món rural de la Catalunya pobra i que hagueren de refer la seva vida al món industrial. Per a poder valorar la possibilitat d'integració de la comunitat no catalana, caldria contrastar les respostes d'immigrats a les actituds dels sectors autòctons, és a dir, possiblement, una nova col·lecció d'entrevistes «per dalt», a dirigents i intel·lectuals i als sectors tradicionals de la societat catalana que s'han vist sacsejats en el seu hàbitat tradicional i costums per l'allau immigratòria. Això ens donaria el grau de sinceritat sobre el qual s'estructura la societat catalana més enllà dels discursos i programes polítics. Caldria també una anàlisi d'aquests discursos i programes en el seu decantament nacionalista contrastats amb la seva traducció a la vida de carrer i amb el grau d'acceptació d'aquests missatges per la població. Caldria saber si tot això és correctament interpretat a través dels codis lingüístics que utilitzen la premsa i els mitjans de comunicació; caldria valorar el significat d'autogovern català, que als ulls de l'immigrat tenen les institucions autonòmiques recuperades amb l'Estatut. Caldrà, en definitiva, que intel·lectuals i teòrics ajudin a dur aquest debat sobre unes bases de sinceritat i de participació, és a dir, que ajudi a vertebrar socialment i a comunicar-se sectors actualment incomunicats. Jo diria que aquesta psicoanàlisi col·lectiva és absolutament necessària per a retrobar els propis valors i personalitat i sortir d'aquesta malaltia social de mons tancats.

Perquè respecte a la immigració sostinc el que ja he manifestat altres vegades: que Catalunya ha de considerar que ha estat enriquida, que l'immigrat li ha aportat nous valors. En primer lloc, per la riquesa aportada per la pobresa, que fa a les col·lectivitats riques en un nou sentit. I en segon lloc, per la riquesa dels valors de les noves cultures, valors implícits sovint, però capaços de donar nova saba a un poble: la lluita per progressar, la capacitat de resignació i de sublevació alhora, l'indefallit interès per la cultura, el sentit joiós per la vida, etc. Tot el que aquí ens diuen, ni ens ho diuen ni ha estat sofert endebades.